

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

Форма навчання: заочна

Кафедра: менеджменту освіти та педагогіки вищої школи

ДИПЛОМНА РОБОТА
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

**ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Виконав:

Балух Микола Миколайович

(прізвище та ініціали)

Керівник: **Греськова В.В.**

(прізвище та ініціали)

Рецензент: **Барановська В.М.**

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ	
БЕЗПЕЧНОГО	
ОСВІТНЬОГО	
СЕРЕДОВИЩА	
ЗВО	7
1.1. Сутнісна характеристика поняття «освітнє середовище».....	7
1.2. Конкретизація поняття «безпечне освітнє середовище»	16
1.3. Безпечне освітнє середовище як фактор успішної пізнавальної діяльності студентів ЗВО	28
РОЗДІЛ 2. МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОЄКТУВАННЯ	
БЕЗПЕЧНОГО	
ОСВІТНЬОГО	
СЕРЕДОВИЩА	
ЗВО	35
2.1. Умови організації безпечного середовища ЗВО	35
2.2. Педагогічні основи проєктування освітнього середовища ЗВО.....	45
2.3. Структурно-функціональна модель безпечного освітнього середовища ЗВО	50
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63

ВСТУП

Сучасний етап розвитку вітчизняної освіти зумовив розгляд проблеми формування безпечного освітнього середовища як пріоритетний напрям досліджень не лише в галузі психології, філософії, соціології, а й педагогіки.

Питання щодо створення безпечного освітнього середовища стає особливо актуальним у зв'язку з модернізацією сучасної системи освіти. Зміст та вимоги, розглянуті в нормативно-правових документах (Державних освітніх стандартах (дошкільної, початкової, середньої та вищої освіти), Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Указі Президента України від 25 травня 2020 № 195/2020 «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі») орієнтують заклади освіти на необхідність створення безпечного освітнього середовища, яке буде комфортним для всіх учасників освітнього процесу.

Дослідженням структури освітнього середовища займалось чимало науковців, серед них: Т. Бережна, В. Биков, О. Ващенко, М. Гончаренко, К. Крутій, А. Кух, В. Мадзігон, Г. Полякова, А. Цимбалару та інші. А. Маслоу (Abraham H. Maslow), у своїй теорії потреб, після задоволення фізіологічних потреб у їжі, воді, сні тощо, ставить на перший план потребу у б е з п е ц і .

Вагомий внесок у дослідження проблеми формування безпечного освітнього середовища внесли Л. Антонюк, Т. Бережна (комплексна безпека навчального закладу), В. Биков, М. Братко (безпека освітнього середовища), Н. Коцур, М. Рафальська (безпечне освітнє середовище школи), В. Биков, В. Кремень, А. Кух (безпечне освітнє середовище ЗВО) та ін.

При конструюванні безпечного освітнього середовища в закладі освіти необхідно враховувати питання забезпечення безпеки закладу освіти та реалізацію завдань освіти в галузі безпеки життєдіяльності (Биков, 2008).

Безпека та комфортність освітнього середовища може бути досягнута шляхом формування нового світогляду, норм та традицій поведінки людей, створенням системи ідеалів та цінностей, культури безпеки життєдіяльності загалом. Тільки у цьому випадку безпечна життєдіяльність стане потребою людини, суспільства, цивілізації. Це таке середовище, в якому всі його суб'єкти мають позитивне відношення до нього, високий рівень задоволеності характеристиками цього середовища та захищеність від жорстокого відношення та психологічного насильства за умови постійної взаємодії між собою.

Актуальність проблеми забезпечення безпечного освітнього середовища в освітній сфері обумовлена зростаючою динамікою небезпечних ситуацій, тому безпека стає обов'язковою умовою та одним із критеріїв ефективності діяльності закладу освіти, пошук специфічних особливостей безпечного освітнього середовища.

Незважаючи на безліч досліджень, феномена безпеки освітнього середовища сучасною психолого-педагогічної наукою, дана проблема недостатньо вивчена, вирішення її знаходиться в чіткому розумінні та оцінці тих небезпек та загроз, які є або можуть виникнути на території закладу освіти. На нашу думку, не повною мірою розроблені моделі безпечного освітнього середовища, що перешкоджає налагодженню ефективної соціальної співпраці між закладами освіти, роботодавцями, випускниками, суспільством.

Потреба розробки науково-педагогічних основ проектування безпечного освітнього середовища обумовлена існуючою суперечністю: між потребами сучасних закладів освіти у безпеці локального освітнього середовища та відсутністю науково розробленої концепції, що забезпечує

цілісне уявлення про спеціальні механізми проєктування компонентів безпечного освітнього середовища.

Зазначене вище протиріччя дозволило визначити проблему магістерського дослідження **«Формування безпечного освітнього середовища закладу вищої освіти (ЗВО)»**.

Об'єкт дослідження: процес формування безпечного освітнього середовища ЗВО.

Предметом дослідження є проєктування та умови формування безпечного освітнього середовища ЗВО.

Мета дослідження полягає у визначенні, проєктуванні, обґрунтуванні умов та створенні структурно-функціональної моделі безпечного освітнього середовища ЗВО.

Відповідно до мети дослідження поставлено наступні **завдання**:

1. Розглянути сутність поняття «освітнє середовище».
2. Конкретизувати поняття «безпечне освітнє середовище».
3. Охарактеризувати безпечне освітнє середовище як фактор успішної пізнавальної діяльності студентів ЗВО.
4. Визначити умови організації безпечного середовища ЗВО.
5. Розглянути педагогічні основи проєктування освітнього середовища ЗВО.
6. Розробити структурно-функціональну модель безпечного освітнього середовища ЗВО.

Для досягнення поставленої мети використано такі **методи** педагогічного дослідження: теоретичні: аналіз філософської, психолого-педагогічної, літератури для визначення наукового апарату дослідження, основних понять; синтез, порівняння та зіставлення різних поглядів на проблему дослідження; систематизація та узагальнення теоретичних та емпіричних даних для розкриття завдань дослідження.

База дослідження. Дослідницьку роботу було проведено у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи обговорювались на науково-методичній конференції «Система освіти в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку» (14 листопада 2023 р.). Основні положення дослідження відображені у публікації: «Безпечне освітнє середовище як аспект управлінської компетентності майбутніх менеджерів» та публікаціях у вітчизняних і зарубіжних фахових виданнях.

Структура роботи: Магістерська робота складається із вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (86 найменувань). Загальний обсяг роботи 63 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯМ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗВО

1.1 Сутнісна характеристика поняття «освітнє середовище»

Проблема вивчення освітнього середовища набуває останнім часом все більш актуального значення, проте зміст поняття «освітнє середовище» не можна вважати усталеним та певним.

Відповідно до Закону України «Про освіту», «Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі», пріоритетним напрямом освітньої політики держави є забезпечення гарантії прав особистості здобувача освіти не тільки в галузі освіти, але й у сфері її психологічної та фізичної безпеки.

Аналіз літературних джерел показав, що у філософії, педагогіці, психології розглядалися проблеми створення та використання можливостей освітніх середовищ у процесі формування особистості та виокремлювалися типи освітнього середовища: соціальне, культурне, освітнє, розвиваюче, гуманітарне, педагогічне, навколишнє, техногенне, життєве та ін.

Початок використання освітніх можливостей середовища ще у первісному суспільстві, коли відбувався перехід від пристосування до довкілля та використання їх у своїх цілях.

Греки розглядали особистість як частинку мікрокосмосу, приділяли велику увагу взаємодії її з природою та штучно створеними творами (храми,

статуї, театри, палаци та ін.). Платон одним із перших визначив середовище як фактор, що впливає на становлення особистості, Аристотель продовжив вивчати фактори, що впливають на розвиток людини, і визначив зовнішнє та внутрішнє середовище людини. В епоху Просвітництва під терміном середовище розуміли матеріальні, духовні, суспільні умови існування та діяльності людини.

Ж. Ж. Руссо вважав, щоб встановити рівновагу між реальними можливостями та природними потребами людини необхідно створити особливе середовище, тоді виховання буде успішним та ефективним [28].

У вітчизняній психології та педагогіці термін «середовище» виник у 1920-ті роки: «педагогіка середовища» (С. Шацький), «суспільне середовище дитини» (П. Блонський), «довкілля» (А. Макаренка) [33].

Термін визначення «середовище» багатогранне. Існує думка, що середовище – сукупність умов, обставин, навколишнє оточення індивіда, тому його сутність трактується неоднозначно різними авторами.

У європейській економічній спільноті використовується термін не «середовище», а «оточення», що розуміється як сукупність елементів, при складанні яких вони визначають простір та умови життя людини.

Крім того, з поняттям «середовище» активно використовують такі терміни: як «середовище людей», «середовище людини», «довкілля», «життєве середовище». Український вчений А.Каташов під доквіллям найчастіше мав на увазі «сукупність умов та впливів, що оточують людину» [34].

У Українському педагогічному словнику, середовище визначається як сукупність умов, що оточують людину та взаємодіють з ним як з організмом та особистістю [22].

На думку О. Ващенко, середовище – це світ людини, який існує у його спілкуванні, взаємодії, взаємозв'язку, комунікації та інших процесах. Цією думкою авторка підкреслила особливу роль соціальної спільноти як середовища суспільства [18, с. 16-17].

В. Биков, аналізуючи зміст терміну «середовище», визначає його як природне та соціальне оточення людини, що володіє комплексом впливів і умов, а з психолого-педагогічної точки зору – це можливість розвитку особистості людини [12].

Дослідники О. Шапран та Ю. Шапран освітнє середовище розглядають, як спільність, яка у зв'язку зі специфікою віку характеризується: а) взаємодією дитини з дорослими та дітьми, б) такими найважливішими процесами як взаєморозуміння, комунікація, рефлексія (є ставлення до свого досвіду всередині даної спільності), в) такою найважливішою характеристикою як історико-культурний компонент, який визначає, звідки це взялося, як воно рухається [78].

«Освітнє середовище» у більшості зарубіжних досліджень. (К. Маклафлін, К.Норкш) оцінюється з погляду «ефективності школи» і розглядається як соціальна система – особистісного благополуччя, емоційного клімату, якості освітнього процесу, особливостей мікрокультури. При цьому визначається, що немає заздалегідь заданого поєднання показників, які б визначили «ефективну школу», оскільки кожний заклад освіти є унікальною і одночасно є зрізом та соціальним замовленням суспільства.

Поняття «освітнє середовище», як показує аналіз літератури, у педагогічній лексиці з'явилося нещодавно. Поряд із терміном «освітнє середовище» в педагогічних дослідженнях паралельно використовуються такі поняття, як «навчальне середовище», «шкільне середовище», «середовище закладу освіти», «освітній простір» (В. Биков, М. Братко, І. Зязюн, В. Кремень, Л. Рибалко, О. Савченко, Л. Сущенко та ін).

У науковій літературі поняття «освітнє середовище» трактується кожним автором по-різному.

У сучасних дослідженнях освітнє середовище розглядається як категорія, що характеризує розвиток дитини, що визначає її цільове та

функціональне призначення, у контексті предметності культури суспільства [83, с.236].

У роботах багатьох дослідників освітнє середовище розглядається як оптимальне співвідношення цілеспрямованих та стихійних впливів (М.Гончаренко, С. Максименко); фізичний простір освітньої установи, її фізичний стан, колір, дизайн, організація та ін. (Т. Бережна); психолого-педагогічна реальність, що містить спеціально організовані умови для формування особистості, а також можливості для розвитку (О. Шапран, Ю. Шапран); сукупність комп'ютерно орієнтованих засобів навчання, причому як позитивних, і негативних можливостей (В. Барановська, М. Балух).

У своїх дослідженнях якість «освітнього середовища» визначають такими критеріями:

- якістю просторово-предметного змісту середовища;
- якістю зв'язків між просторово-предметними та соціальними компонентами цього середовища;
- якістю соціальних відносин у цьому середовищі [16, с.14].

Вітчизняні психологи у наукових дослідженнях з 1990 року починають активно використовувати дане поняття (М. Гончаренко, С. Максименко, Т. Ткач та ін). Працюючи над цією проблематикою вчені опираються на поняття «довкілля», «життєве середовище». Суть даного визначення полягала в тому, що людина, починаючи з народження, постійно взаємодіяла з середовищем, в умовах якого він навчався, виховувався та розвивався.

На думку Т. Ткача, освітнє середовище починається там, де здійснюється спільне проектування та будівництво – і як предмет, і як ресурс спільної діяльності, де між його окремими елементами починають вибудовуватися певні зв'язки та відносини [73, с.96 – 98]. Науковець розглядає освітнє середовище як динамічну освіту, яка є продуктом взаємодії освітнього простору, закладу освіти, місця освіти та самого здобувача освіти.

Дослідник А. Цимбалару переконаний у тому, що кожне освітнє середовище має бути унікальним за складом, і за станом систем діяльності, за типом спільнот, за набором і характером індивідуальних маршрутів розвитку, за особливостями процесу еволюції самого середовища. Автор вважає, що «освітнє середовище» має ніби розмитий вплив з непередбачуваним результатом, що проявляється після тривалого латентного періоду, що виникає на перетині «унікальних трас» саморозвитку дитини. З іншого боку, це безліч різноманітних підходів, у яких є місце для дітей як реальних учасників [75, с. 196 – 197].

На думку В. Лапінського та В. Мадзігона «освітнє середовище» виступає як початкове для таких понять як «сімейне середовище», «шкільне середовище», де встановлюються різнопланові групові взаємозв'язки та мікросередовище, що організується кожним педагогом. Науковець стверджує, що під освітнім середовищем потрібно розуміти систему впливів та умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному та просторово-предметному оточенні [45, с. 4].

Науковці Г. Мешко і О. Мешко розглядають освітнє середовище, як психолого-педагогічну реальність, що містить спеціально організовані умови для формування та розвитку особистості здобувачів освіти, включені до соціального та просторово-предметного оточення [75, с. 196 – 197].

Дослідник Т. Ткач зазначає: «Під освітнім середовищем ми розуміємо складне середовище, що включає зовнішній зміст – це презентація навчального матеріалу, викладач, який є транслятором зовнішнього змісту освітнього середовища; внутрішнє середовище здобувача освіти, яке включає пізнавальну активність, а також лінгво-психофізіологічні механізми розвитку та саморегуляції» [75, с. 196 – 197].

Освітнє середовище – поняття, яке в останнє тисячоліття широко використовується при обговоренні та вивченні проблем освіти, з'явився термін «феномен освітнього середовища», що підтверджує його

багатоаспектність і невизначеність. Розгляд феномена освітнього середовища існує з позицій, пов'язаних із сучасним розумінням освіти як сфери соціального життя, а середовища як фактору освіти. Ідеї розвитку освітнього середовища обґрунтовано, але продовжують розроблятися у дослідженнях вітчизняних психологів та педагогів (В. Биков, В. Лапінський, С. Максименко, Л. Суценко, Т. Ткач, А. Цимбалару та ін).

Досліджуючи зміст та характеристики освітнього середовища, вчені по-різному підходять до цього питання. З однією сторони, його розглядають як підсистему соціокультурного середовища, як сукупність факторів, що історично склалися, обставин, ситуацій і як цілісність спеціально організованих педагогічних умов розвитку особистості здобувачів освіти. З іншого боку, її представляють як категорію, що характеризує розвиток людини, що визначає її цільове та функціональне призначення. Але незалежно від відмінності або подібності визначення освітнього середовища основною характеристикою її є стан безпеки особистості.

Для психолого-педагогічного аналізу середовища є перспективною «теорія можливостей» Дж. Гібсона. За Гібсоном, категорія «можливість» – особлива єдність властивостей освітнього середовища та самого суб'єкта, є в рівній мірі атрибутом освітнього середовища та поведінки суб'єкта. При такому підході здійснюється діалог між дитиною та обраним середовищем, як рівними суб'єктами розвитку. Причому цей розвиток двосторонній: середовище представляє можливості для становлення особистості здобувача освіти, у свою чергу, від активності і можливостей здобувача освіти залежить те, як він сприймає можливості середовища і якою мірою зможе на нього вплинути. Вводячи категорію можливості, Дж. Гібсон підкреслює активний початок людини-суб'єкта, що освоює своє життєве середовище. Чим більше і повніше особистість використовує можливості середовища, тим успішніше проходить її вільний та активний саморозвиток. Якщо розглядати освітнє середовище з точки зору освітніх можливостей, то критерієм якості освітнього середовища є здатність цього середовища забезпечити всім

суб'єктам освітнього процесу систему можливостей для ефективного саморозвитку. Йдеться про ситуацію взаємодії дитини з своїм освітнім середовищем. У цьому випадку для того, щоб використовувати можливості середовища, дитина проявляє відповідну активність, тобто він стає реальним суб'єктом свого розвитку, суб'єктом освітнього середовища, а не залишається об'єктом впливу умов та факторів освітнього середовища. Надання освітнім середовищем тих чи інших можливостей дозволяє задовольнити певну потребу дитини, «провокує» суб'єкта виявляти активність. Тут актуальним стає питання про те, наскільки ступінь розвитку особистості окремої людини відповідає той чи інший тип освітнього середовища [67, с. 238].

Розглянемо, у чому полягає специфіка освітнього середовища різноманітних освітніх установ. Вона визначається:

- типовими та різноплановими особливостями закладу освіти;
- системою організації та управління життєдіяльністю дитини;
- групами дітей – навчальних класів, тимчасових дитячих колективів (гуртків, клубів та об'єднань дітей за інтересами); наявністю «лідерів» та «відстаючих»; включеністю дитини в інші колективи, групи та групування, рівнем захищеності дитини в них;
- соціальними контактами суб'єктів освітньої установи (спосіб життя, діяльність, поведінка, взаємовідносини (співпраця, взаємодопомога, авторитарність тощо), особистий приклад, досвід);
- інформаційної складової освітнього середовища (правила внутрішнього розпорядку, статут, конституція, закони тощо);
- фактичними, а не декларованими нормами відношення до людей, їх думок та оцінок;
- приписами та правилами особистої та громадської безпеки;

– засобами наочності в закладі освіти (будь-які ідеї, визначені в тій чи іншій формі; вимоги, накази, поради, рекомендації, побажання, тобто персонально адресоване для суб'єкта освітнього середовища);

– матеріальними та соматичними складовими середовища (умови навчання, дозвілля та відпочинку; здоров'я та психічний стан; психологічний мікроклімат) [16, с. 12 – 13].

Структура освітнього середовища, на думку А. Цимбалару, узагальнено включає в себе три компоненти: просторово-семантичний, змістово-методичний; комунікаційно-організаційний.

Просторово-семантичний компонент представляє собою архітектурно-естетичну організацію життєвого простору здобувача освітніх закладі освіти та символіку закладу освіти (атрибути, традиції та ін.).

Змістовно-методичний компонент розкриває зміст життєвої сфери (концепція життєдіяльності закладу освіти, концепція та програма виховної роботи, програми основної та додаткової освіти); технології, форми, методи організації життєдіяльності здобувачів освіти в закладі освіти (заходи, ігри, справи, структури управління та самоврядування та ін.), підготовки та проведення заходів та колективних творчих справ.

Комунікаційно-організаційний компонент представляє собою особливості суб'єктів освітнього середовища закладу освіти, комунікаційну сферу, організаційні умови – особливості управлінської культури [75, с. 106 – 107].

Інший погляд на структуру освітнього середовища представлено в роботах Г. Полякової. Вона визначає три основні взаємопов'язані параметри: «фізичне оточення» (архітектура та дизайн освітніх приміщень та будівель тощо); «людський фактор» (соціальна наповненість серед суб'єктів освітнього процесу, гендерні особливості здобувачів освіти і педагогів та ін.); «програма навчання» (діяльнісна структура, стиль викладання та ін.) [57, с. 81 – 83].

Т. Ткач в освітньому середовищі виокремлює наступні компоненти: просторово-архітектурний (предметне середовище, що оточує педагогів та здобувачів освіти); соціальний (визначається особливою формою дитячої та дорослої спільноти) та технологічний (зміст освітнього процесу, організація навчання) [73].

Дослідження В. Стрельнікова представляють структуру освітнього середовища в такому вигляді:

- соціально-контактна частина середовища (особистий приклад, культура, досвід, спосіб життя, діяльність, поведінка, взаємини; установи, організації, групи їх представників, з якими доводиться взаємодіяти; «структура» своєї групи та інших колективів, з якими контактує людина, реальне місце людини у структурі своєї групи, включення його до інших груп та угруповань);
- інформаційна частина середовища (правила внутрішнього розпорядку, статут закладу освіти, традиції, правила особистої та суспільної безпеки, засоби наочності);
- соматична частина середовища (особи та його складові);
- предметна частина середовища (матеріальні, фізико-хімічні, біологічні, гігієнічні умови) [69, с. 66 – 67].

На думку В. Стрельнікова освітнє середовище будь-якого рівня є складені об'єктом системної природи і дає характеристику типологічних ознак освітнього середовища:

- освітнє середовище існує як певна соціальна спільнота, що розвиває сукупність людських відносин у контексті широкої соціокультурно-світоглядної адаптації людини до світу, і навпаки;
- цілісність освітнього середовища є синонімом досягнення системного ефекту, під яким розуміється реалізація комплексної мети навчання та виховання на рівні безперервної освіти;

– в оціночно-цільовому плануванні освітні середовища дають сумарний виховний ефект як позитивних і негативних характеристик, причому вектор ціннісних орієнтацій замовляється з цільовими установками загального змісту освітнього процесу;

– освітнє середовище має широкий спектр модальності і формує різноманітність типів локальних середовищ різних, часом взаємовиключних якостей;

– освітнє середовище виступає як умова, а й як навчання і виховання;

– освітнє середовище є процесом діалектичної взаємодії соціальних, просторово-предметних та психолого-дидактичних компонентів, що утворюють систему координат провідних умов, впливів та тенденцій педагогічних цілепокладань;

– освітнє середовище утворює субстрат індивідуалізованої діяльності, перехідної від навчальної ситуації до життя [69, с. 68].

Отже, менеджери, які організують та створюють освітнє середовище, мають на нього постійний вплив у процесі функціонування, але й освітнє середовище в цілому та окремими своїми елементами впливає на кожного суб'єкта освітнього процесу.

Психолого-педагогічні дослідження розглядають освітнє середовище в різних аспектах та варіантах, але найчастіше фігурують поняття – розвивальне освітнє середовище, психологічно безпечне освітнє середовище, інформаційно безпечне освітнє середовище, екологічно безпечне освітнє середовище, здоров'язбережувальне освітнє середовище, фізично безпечне освітнє середовище.

1.2 Конкретизація поняття «безпечне освітнє середовище»

Пріоритетним напрямом освітньої політики держави є забезпечення гарантій прав особи, яка навчається на досягнення якості освіти за умови психологічної та фізичної безпеки.

Дослідженнями показано, що вирішення цього завдання тісно пов'язане із забезпеченням безпеки освітнього середовища закладу освіти.

Щодо поняття «освітнє середовище» багато авторів дійшли єдиної думки, а ось щодо поняття «безпечне освітнє середовище» спостерігається в літературі багато різних дискусій.

Аналіз базових понять «безпека», «освітня безпека», «безпечне освітнє середовище», представлених у роботах С. Совгіри дозволив утвердитися в тому, що на сучасному етапі розвитку суспільства безпека людини повинна забезпечуватися не тепличністю навколишнього середовища, а вмінням регулювати небезпеки та ризики, керувати ними [68, с. 206].

Безпека, згідно з Українським педагогічним словником – це відсутність небезпеки, безпека, надійність [22].

Безпека освітнього середовища є нагальною вимогою часу, свідченням турботи про психологічно комфортну, екологічно грамотну організацію педагогічного процесу, гарантом соціальної успішності підростаючого покоління у вирішенні складних державних завдань.

Дослідник В. Мельник визначає безпеку як властивість об'єкта, що полягає у здатності не допускати таких змін своїх станів та властивостей, а також не викликати змін станів та властивостей інших, пов'язаних з ним об'єктів, які були б небезпечні для людей та (або) навколишнього середовища [47].

Науковець Н. Нижник конкретизує під безпекою систему заходів щодо захисту від небезпек, можливість управління небезпеками, вміння попереджати та запобігати небезпеці [51, с. 70].

Аналіз робіт В. Бикова, А. Каташова, В. Мельника, Н. Нижника, дозволив виявити як мінімум три основні аспекти, що відображають напрямок проблеми безпеки освітнього середовища:

- психологічний аспект, пов'язаний з впливом середовища на особистість, його комунікативні та міжособистісні відносини;
- педагогічний аспект, що відбиває особливості змісту, технологій, методів, що застосовуються у супроводі особистісного розвитку, формування та становлення компетентностей;
- екологічний аспект, що визначає шляхи безпечної взаємодії з природою.

Дослідник С. Совріга визначає необхідність запровадження терміну екологічне безпечне середовище, який розуміє як систему психолого-педагогічних умов та впливів, що забезпечує можливості розвитку особистості, якщо існує захищеність від негативного впливу екологічних факторів та гармонія у взаємодії зі світом природи [68].

Нині став широко використовуватися термін комплексна безпека освітнього середовища. Комплексна безпека освітньої установи – стан захищеності закладу освіти від реальних та прогнозованих загроз соціального, техногенного та природного характеру, що забезпечує її безпечне функціонування.

Комплексна безпека освітнього середовища – сукупність певних видів безпеки (інтелектуальної, духовної, морально-етичної, психологічної, педагогічної, етнічної, фізичної, трудової, управлінської), що гарантовано забезпечує захищеність усіх учасників освітнього процесу.

У зв'язку з цим безпечне освітнє середовище закладу освіти передбачає як забезпечення фізичної безпеки, як матеріально-технічне забезпечення, особиста безпечна поведінка дитини у просторі, а й психологічну та педагогічну безпеку.

Більшість з наведених вище визначень безпечного освітнього середовища освітнього закладу та комплексної безпеки говорять про

створення захищеного середовища в сукупності всіх його компонентів і всіх учасників процесу.

Це дозволяє зробити висновок про те, що комплексна безпека освітнього закладу та безпечне освітнє середовище – це визначення одного й того самого явища, що розглядаються з різних точок зору різними авторами залежно від поставлених ними завдань, з вивчення окремих компонентів системи безпеки освітнього середовища.

Науковець В. Мельник вважає, що безпечне освітнє середовище – це таке середовище, в якому всі його суб'єкти мають позитивне відношення до нього, високий рівень задоволеності характеристиками цього середовища та захищеність від жорстокого ставлення та психологічного насильства за умови постійної взаємодії між собою [47].

Ми підтримуємо думку Н. Нижника, який вважає, що безпечне освітнє середовище – це стан освітнього середовища у всіх його ключових компонентах: просторово-семантичному та просторово-архітектурному, соціальному, змістовно-методичному, комунікативно-організаційному та психодидактичному, що забезпечує мінімальний ризик виникнення умов неможливості здійснення повноцінного освітнього процесу та життєдіяльності всіх його учасників: дітей та їх батьків, керівників та педагогів, допоміжного персоналу. Цей автор визначає безпечну освітнє середовище, як сукупності компонентів освітнього закладу, їх функціональних взаємозв'язків і суб'єктів: педагогів, здобувачів освіти і батьків, в діяльності яких створюються умови для забезпечення безпеки учасників освітнього процесу [51].

Професор В. Биков вважає, що безпечне освітнє середовище – це система психологічної та педагогічної безпеки освітнього процесу. Він наголошує, що це результат системної взаємодії її компонентів з урахуванням їх функціональних взаємозв'язків та суб'єктів освітнього процесу [13, с. 26].

Таким чином можна зазначити, що одне трактування говорить про безпечне освітнє середовище тільки з точки зору фізичної безпеки, а інше – наголошує на стані психологічної та педагогічної безпеки, що говорить про сукупність різноманітних факторів стану безпечного освітнього середовища.

Виходячи із сказаного, можна зробити висновок: безпечне освітнє середовище – це результат системної взаємодії всіх компонентів безпеки, що створюють умови для безпеки учасників освітнього процесу.

На думку А. Куха, безпеку освітнього середовища можна розглядати як такий стан організаційних, просторово-предметних та соціальних аспектів освітнього середовища, які крім аспектів збереження життя та здоров'я суб'єктів освіти, є необхідною умовою для розвитку та формування їх особистості та забезпечує правову, соціальну, психологічну, інформаційну захищеність здобувачів освіти, освітян, батьків [42].

Отже, безпека освітнього середовища – це сукупність певної системи поглядів на забезпечення безпеки учасників освітнього процесу від загроз для їхнього життя та здоров'я у сфері педагогічної діяльності.

Ряд авторів (В. Биков, А. Каташов, Н. Нижник) вважають, що безпека освітнього середовища – це сукупність певних видів безпеки (інтелектуальної, духовної, морально-етичної, психологічної, педагогічної, етнічної, фізичної, трудової, управлінської), що гарантовано забезпечує захищеність усіх учасників освітнього процесу.

Теорія розвивального середовища була представлена в трактатах Жан-Жака Руссо, який вважав, що все чудово, коли виходить із рук Творця, все псується в руках людини. На думку філософа, система виховання тільки тоді буде ефективна, коли для кожної особи буде створено особливу розвивальне середовище, яке встановлювало б рівновагу між його реальними можливостями та природними потребами. У такому середовищі особистість не отримує готові знання, а вчиться здобувати їх сама, у процесі спостереження за живою природою, на основі власного досвіду [28, с. 166 – 167].

У вітчизняній педагогіці проблемами розвивального середовища займалися багато вчених: А. Макаренко, О. Савченко, Л. Сущенко, В. Сухомлинський та ін. У низці цих досліджень послідовно доводиться, що об'єктом впливу педагога має бути не дитина, не її риси (якості) і навіть його поведінка, а умови, середовище його існування – предмети, люди, їх міжособистісні стосунки, діяльність.

Особливе місце, щодо проблеми створення розвивального середовища, в якому оптимальним чином взаємодіють заклад освіти, природне і соціальне середовище, займала в педагогічній теорії та практиці В. Сухомлинського. Він вважав, що розвиток середовища буде тим вище, чим активніше включаються діти до її вивчення та перетворення. Організуючи різні аспекти життєдіяльності особистості – трудовий, фізичний, розумовий, ігровий та ін., заклад освіти повинен бути ініціатором «соціокультурних змін», «вивчати життя і брати участь у ньому з метою його перетворення».

На думку О. Савченко, розвивальне середовище в самому широкому (соціальному) контексті є будь-який соціокультурний простір, в рамках якого стихійно або з різним рівнем організованості здійснюється процес розвитку особистості, що розуміється як соціалізація [63].

Розвиваюче середовище виступає в ролі стимулятора, рушійної сили в цілісному процесі становлення особистості дитини, вона збагачує особистісний розвиток, сприяє ранньому прояву різнобічних здібностей. Збагачений розвиток особистості дитини характеризується проявом безпосередньої дитячої допитливості, індивідуальних можливостей (без примусу); здатністю дитини пізнавати побачене, почуте (матеріальний і соціальний світ) та емоційно відгукуватися на різні явища, події у житті; прагненням особистості до творчого відображення накопиченого досвіду, сприйняття, пізнання в іграх, спілкуванні, малюнках, виробках. Збагачений розвиток – це розвиток всіх потенційних індивідуальних можливостей кожної дитини. Безумовно, найбільш високим потенціалом пізнавального та

особистісного розвитку мають ті діти, що перебувають у умовах розвивального середовища [64].

Останнім часом все частіше говорять про психологічну безпеку. М. Гончаренко та С. Лупаренко пропонують розглядати психологічну безпеку як «такий стан інформаційного середовища та умов життєдіяльності конкретної людини, групи, суспільства в цілому, яке не сприяє порушенню цілісності, адаптивності (всіх форм адаптації) функціонування та розвитку соціальних суб'єктів (окремої людини, груп, суспільства загалом)» [21, с. 33 – 34].

Дане визначення психологічної безпеки має загальні риси з визначенням безпеки стосовно соціальних суб'єктів як стану, при якому забезпечується стійке існування та функціонування соціальних суб'єктів, задоволення та реалізація необхідних потреб та інтересів, а також здатність до запобігання або усунення різноманітних загроз, здатність до прогресу та саморозвитку.

У рамках концепції національної безпеки країни психологічна безпека педагогів, здобувачів освіти та їх батьків може розглядатися як захищеність їх життя, здоров'я, прав і свобод, честі та гідності; психологічна безпека освітнього середовища – пряме продовження психологічної безпеки особистості педагогів, здобувачів освіти та їхніх батьків, а також як захист громадського порядку та спокою, духовних цінностей, прав і свобод закладів освіти та їх нормальної діяльності.

Психологічна безпека як стан збереження психіки передбачає підтримку певного балансу між негативним впливом на людину навколишнього середовища та його стійкістю, здатністю подолати такі впливи власними ресурсами або за допомогою захисту від негативних факторів середовища. Психологічна безпека особистості і середовища невіддільні один від одного і являють собою модель сталого розвитку та нормального функціонування людини у взаємодії із середовищем.

Питання, пов'язані з аналізом психологічної безпеки, розглядаються фахівцями в контексті інформаційно безпечного освітнього середовища (В. Биков, Н. Кириленко, Т.Ткач). Інформаційно-психологічна безпека розуміється, як стан захищеності окремих осіб та/або груп від негативних інформаційно-психологічних впливів та пов'язаних з цим життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави.

Інформаційно безпечне освітнє середовище (інформаційно-освітнє середовище) дослідники представляють із різних позицій: як нову педагогічну систему; як навчально-методичний та організаційний комплекс; як педагогічне явище, пов'язане з новими знаннями, фактами, інформацією, культурою [13, с. 16 – 17].

Під єдиним інформаційно-освітнім середовищем можна розуміти засновану на використанні комп'ютерної техніки програмно-телекомунікаційне середовище, що забезпечує єдиними технологічними засобами інформаційний супровід здобувачів освіти, педагогів, батьків, адміністрацію закладів освіти та громадськість. Відповідно до цього розподілу, таке середовище націлене на інформаційну підтримку освітнього процесу та управління закладом освіти, інформування всіх учасників освітнього процесу про його хід та результати. Таке середовище включає організаційно-методичні засоби, сукупність технічних та програмних засобів зберігання, опрацювання, передачі інформації, що забезпечує оперативний доступ до педагогічної інформації та здійснює освітні наукові комунікації, актуальні для реалізації цілей і завдань педагогічної освіти та розвитку педагогічної науки в сучасних умовах [76].

Дослідження останніх років дають можливість говорити про створення екологічно безпечного освітнього середовища. Під екологічно безпечним освітнім середовищем, на думку Т. Цюман, розуміється система психолого-педагогічних умов і впливів, що забезпечують можливості розвитку особистості та її захищеності від негативного впливу екологічних факторів та оптимальної взаємодії зі світом природи. Екологічна безпека передбачає стан

захищеності навколишнього середовища та життєво важливих інтересів особистості від можливого негативного впливу господарської та іншої діяльності та загроз виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, їх наслідків.

У контексті педагогічного процесу екологічна безпека освітнього середовища набуває великого значення, особливо з урахуванням гуманітарних екологічних характеристик безпеки: культурологічних, моральних, психологічних, здоров'язбережувальних, що відповідають загальнокультурному розумінню світу природи. Ризики порушення екологічної безпеки освітнього середовища можуть бути пов'язані з дитиною, вчителем, сім'єю, з закладом освіти, організацією освітнього процесу, особливостями взаємовідносин з соціальним, предметним, природним оточенням [68].

Поряд із поняттям безпеки освітнього середовища існує поняття стану комфортності освітнього середовища. Спеціальними дослідженнями встановлено безпосередній вплив формування здоров'я здобувачів освіти в умовах внутрішнього середовища закладу освіти, одним з яких є комфорт. Адже від того, наскільки людині комфортно в закладі вищої освіти, залежить якість освіти та психологічне здоров'я здобувача освіти.

Комфортність і безпека освітнього середовища закладу освіти забезпечуються єдністю дій усіх учасників освітнього процесу. Створення комфортного та безпечного освітнього середовища можливе не тільки в результаті засвоєння необхідних знань її учасниками про сутність безпечної життєдіяльності, а й формування умінь у її організації. Важливо, щоб безпечна життєдіяльність стала потребою людини, суспільства, цивілізації. Це можливо досягти шляхом формування нового світогляду, системи ідеалів та цінностей, норм та традицій безпечної поведінки людей, культури життєдіяльності загалом.

Останнім часом у всьому світі широко обговорюється тема здоров'я молоді. Цією проблемою займаються вчені, лікарі, фізіологи, психологи,

навіть політики. І, природно, педагоги не залишаються осторонь проблеми формування основ здорового способу життя. У рамках освітніх програм регулярно з'являються розділи, присвячені збереженню та зміцненню здоров'я.

Дослідниця Т. Бережна розглядає здоров'язбережувальне середовище закладів освіти як сукупність управлінських, організаційних, навчальних та оздоровчих умов, спрямованих на формування, зміцнення та збереження соціального, фізичного, психічного здоров'я здобувачів освіти, педагогів на основі психолого-педагогічних та медико-фізіологічних засобів та методів супроводу освітнього процесу, профілактики факторів ризику, реалізації комплексу міжвідомчих заходів щодо створення соціально-адаптованого освітнього середовища [11, с. 175].

Шляхи та засоби створення здоров'язбережувального середовища закладів освіти:

– реалізація змісту освіти, що забезпечує вплив здоров'язбережувального середовища закладу освіти як поєднання соціальних, психолого-педагогічних, медико-фізіологічних підходів до формування стійкої мотивації на потребу у здоров'ї, що включає психосоматичне, духовне та моральне здоров'я, процес збереження та розвиток фізіологічних, психічних функцій, оптимальної освітньої та соціальної активності з опорою на формування зрілої психосоціальної ідентичності, в результаті якої учасники освітнього процесу знаходять суб'єктивне почуття приналежності до своєї соціальної групи, розуміння тотожності та неповторності свого індивідуального буття;

– використання здоров'язбережувальних педагогічних технологій, що впливають на формування, зміцнення та зберігання здоров'я учасників освітнього процесу як комплексу концептуально пов'язаних між собою завдань, форм, методів та прийомів навчання, орієнтованих на розвиток здобувача освіти через здоровий спосіб життя;

– аналіз результативності експерименту зі створення здоров'язберезувального освітнього середовища закладу освіти за когнітивним, мотиваційно-діяльним, емоційним, волевим, адаптивно-ресурсним критеріями [11, с.176].

З перерахованого різноманіття станів безпеки освітнього середовища необхідно виокремити фізичну безпеку. Закон України «Про освіту» серед основних принципів державної політики в галузі освіти проголошує «пріоритет ... життя та здоров'я людини» і встановлює, що заклад освіти несе відповідальність за життя та здоров'я здобувачів освіти під час освітнього процесу і створює умови, що гарантують охорону та зміцнення здоров'я здобувачів освіти. Дані умови передусім мають профілактичний характер, ведуть до запобігання виникненню тих чи інших відхилень у стан здоров'я людини. Однак із боку світу природи і технічного світу, тобто предметного середовища, навколишнього середовища, можливі різні види загроз, у тому числі:

- природні (землетруси, повені, зсуви, шторми, посухи та ін.);
- соціально-біологічні (групові випадки небезпечних інфекційних захворювань з рівнем смертності або захворюваності, що перевищують середньостатистичний в три і більше разів, інфекційні захворювання нез'ясованої етіології; масові отруєння неякісними продуктами харчування та водою, небезпечними хімічними речовинами у побуті; поява небезпечних для людини хворих тварин та птахів);
- техногенні (аварії або катастрофи, пов'язані з технікою, пожежами, протіканнями і аваріями з водою, з електропроводкою та приладами);
- екологічні (деформація ґрунту, надр, ландшафту; смог, перевищення гранично допустимих концентрацій (ГДК) шкідливих домішок в атмосфері у 30 разів, забруднення водних басейнів, брак питної води та води для забезпечення технологічних процесів у системах життєзабезпечення та ін.) [68].

На сьогоднішній день актуальною проблемою в освіті є вивчення впливу небезпек педагогічного характеру на освітнє середовище та освітню систему зокрема.

Небезпека педагогічного характеру – негативний вплив на освітні системи, внаслідок якого їм може бути заподіяна будь-яка шкода, що надає їх розвитку регресивний характер. Говорячи про сутність поняття «небезпека педагогічного характеру», слід зазначити, що вона полягає в самому негативному впливі на освітні системи, надаючи їх розвитку регресивний характер.

Прикладами найбільш яскравих небезпек педагогічного характерів є:

- формування хибних цілей розвитку окремо взятих освітніх систем та системи освіти держави;
- повне заперечення інноваційних підходів у розвитку освіти (застій педагогічної науки);
- впровадження не вивчених інновацій у освітній процес;
- непроаналізоване прожектерство (захоплення нездійсненими, необґрунтованими проєктами) педагогічних технологій;
- часта зміна нормативно-правових вимог до освітнього процесу;
- використання антипедагогічних (здібних розрушити фундамент педагогічної науки) методів, форм і засобів навчання (виховання);
- неточне, а найчастіше і хибне уявлення предметного матеріалу (фальсифікація історії України) та ін [78; 79].

Аналізуючи наявні напрацювання в галузі захисту освітніх систем, можна запропонувати такі групи чинників, що сприяють виникненню небезпек педагогічного характеру:

- економічні (низький економічний потенціал держави та/або освітньої системи);

– організаційно-технічні (низький рівень матеріально-технічної бази; невідповідність умов організації освітнього процесу щодо забезпечення нормативно-правових вимог суспільства);

– соціально-психологічні (проблеми забезпечення рівня підготовки та професіоналізму кадрового складу закладу освіти; складна соціально-демографічна ситуація у країні; неконтрольовані еміграційні та миттєві раціональні процеси; проблеми взаємини учасників освітнього процесу, а також особливості особистісно-психологічних характеристик).

Сприятливими чинниками небезпек педагогічного характерів є також відсутність системи педагогічної безпеки.

В даний час став широко використовуватися термін комплексна безпека освітнього середовища. Комплексна безпека закладу освіти – стан захищеності закладу освіти від реальних і прогнозованих загроз соціального, техногенного і природного характеру, що забезпечує його безпечне функціонування. Комплексна безпека освітнього середовища – сукупність певних видів безпеки (інтелектуальної, духовної, морально-етичної, психологічної, педагогічної, етнічної, фізичної, трудової, управлінської), гарантовано забезпечує захищеність всіх учасників освітнього процесу.

Отже, можна зробити висновок, що «безпечне освітнє середовище» – це результат, а «безпека освітнього середовища» – це процес взаємодії між системами та суб'єктами, які є невід'ємними складовими безпечного середовища.

Поряд із поняттям безпеки освітнього середовища існує поняття стану комфортності освітнього середовища. Комфортність та безпека освітнього середовища освітньої установи забезпечуються єдністю дій усіх учасників освітнього процесу. Створення комфортного та безпечного освітнього середовища можливе не тільки в результаті засвоєння необхідних знань її учасниками про сутність безпечної життєдіяльності, а й формування вмінь у її організації. Поряд із поняттям безпеки освітньої середовища існує поняття стану комфортності освітньої середовища. Комфортність та безпека

освітнього середовища закладу освіти забезпечуються єдністю дій усіх учасників освітнього процесу. Створення комфортного та безпечного освітнього середовища можливе не тільки внаслідок засвоєння необхідних знань її учасниками про сутність безпечної життєдіяльності, а й формування вмінь у її організації.

1.3 Безпечне освітнє середовище як фактор успішної пізнавальної діяльності студентів ЗВО

Структурно-змістовна цілісність освітнього простору закладу освіти обумовлюється спільністю мети та завдань професійної освіти, внутрішньою організацією безпечного освітнього середовища, що забезпечується взаємодією структурних та соціальних суб'єктів. Однак як і раніше не повною мірою розроблені моделі організації безпечного освітнього середовища у закладі вищої освіти.

Критерії безпечного освітнього середовища Н. Коцур визначає наступними інтегральними показниками:

- потенціал освітнього середовища ЗВО для особистісно-професійного розвитку студентів;
- толерантні відносини, що забезпечують безпечне соціально-педагогічне освітнє середовище;
- гарантованість підвищення та зміцнення соматичного та психічного здоров'я, честі та гідності суб'єктів соціально-педагогічної взаємодії;
- високий рівень психолого-педагогічного супроводження студентів в особистісно-професійному самовизначення та професійному становленні [38, с. 61].

У будь-якому закладі освіти поняття «безпека» включає психологічний і фізичний компоненти.

Психологічну безпеку людини ми визначаємо як задовільний стан його психіки; збереження адаптивних здібностей особистості, соціальних груп, суспільства (В. Мельник, Г. Мешко, О. Мешко); стабільний розвиток та нормальне функціонування особистості людини у взаємодії з навколишнім світом, формування умінь захиститися від загроз і вміння створювати психологічно безпечні відносини та зв'язки з середовищем; можливості навколишнього середовища та людини щодо запобігання та усунення стихійних лих та ін. [47; 49].

Фізичну безпеку ми пов'язуємо із рівнем рухової активності професорсько-викладацького складу щодо зміцнення їхнього здоров'я, підвищення якості життя та здатності адаптації до різних життєвих ситуацій та зовнішнім впливам, проявом інтересу до занять фізичною культурою, фізичними вправами, спортом тощо.

З погляду багатьох вчених (В. Биков, В. Мартинюк), безпека освітнього середовища може визначатися результатами як внутрішніх, так і зовнішніх факторів та впливів.

Відомо, що будь-який утиск, спроба змусити зробити щось проти волі людини породжують опір, який може бути внутрішнім чи зовнішнім. Зовнішній – коли порушуються загальноприйняті норми, коли відбувається те, що люди називають порушенням дисципліни, «актом непокорі». Внутрішній – коли є ухиляння від контактів, самозвинувачення, негативне ставлення до самого себе, аутоагресія. І зовнішній, і внутрішній опір ускладнює систему взаємовідносин дорослої людини та молоді, руйнуючи, насамперед, особистість кожного з них. Тривала емоційна напруга, на думку психологів породжує бажання його послабити, провокує пошук сурогатних виходів, виходів із середовища, де людина піддається насильству.

З початку 2000-х років безпека освітнього середовища розглядається «як стан освітнього середовища, вільний від проявів психічного насильства у взаємодії, що сприяє задоволенню потреб в особистісно-довірчому спілкуванні, що створює референтну значущість середовища та забезпечує

психічне здоров'я включених до неї учасників» [34]. Основними показниками рівня безпечного освітнього середовища вчений вважає: задоволеність основними аспектами взаємодії з учасниками освітнього процесу; захищеність від насильства; гармонія психічного здоров'я суб'єктів освітнього процесу. «Це середовище створюється через психологічні технології, що побудовані на діалогічних засадах, навчанні співпраці та відмові від психологічного насильства у взаємодії. У результаті ми матимемо психічно здорову особистість. Людина може бути психічно здоровою тільки в певних умовах, такою умовою є безпечне освітнє середовище» [34, с. 18].

Проблема психологічної безпеки тісно пов'язана з актуальними несприятливими впливами на особистість (загрози) та відповідними прогнозованими факторами (ризик). Тому, розглядаючи захищеність особистості від несприятливих впливів, ми повинні розглядати її в тісній зв'язку з умовами її функціонування. Психологічна безпека особистості проявляється у її здатності зберігати стійкість у середовищі з певними параметрами, у тому числі з психотравмуючими впливами, а також опору деструктивним внутрішнім і зовнішнім впливам та відображається у переживанні своєї захищеності/незахищеності в конкретній життєвій ситуації.

Таким чином, психологічна безпека – це:

- стан безпеки психіки людини;
- збереження цілісності особистості, адаптивності функціонування людини, соціальних груп, суспільства;
- сталий розвиток та нормальне функціонування людини у взаємодії із середовищем (уміння захищатися від погроз та вміння створювати психологічно безпечні відносини);
- можливості середовища та особистості щодо запобігання та усунення загроз;

– стан середовища, створення захищеності або вільне від проявів психологічного насильства у взаємодії із задоволенням потреб в особистісно-довірливому спілкуванні, що створює психічне здоров'я всіх учасників.

Ми вважаємо, що зниження психологічного насилля в освітньому середовищі закладу освіти є основним напрямом із забезпечення психологічної безпеки та може також виступати одним із підходів до профілактики залежностей та до зміцнення психічного здоров'я учасників освітнього процесу. Середовище, уражене насильством, створює бажання піти, позбутися деструктивної для особистості дії і, як наслідок, породжує недогляд – одну з найважливіших соціальних проблем сучасного суспільства.

Для безпеки, що визначається внутрішніми факторами освітнього середовища, характерні єдність цілей, стійка мотивація до спільного рішення проблем учасниками освітнього процесу, ефективним полікультурним соціальним середовищем закладу освіти – найважливіший зовнішній ресурс особистісно-професійного розвитку здобувача освіти; між учасниками соціально-педагогічного взаємодії (адміністрацією ЗВО, здобувачами освіти, громадськими організаціями, роботодавцями випускників тощо) чітко домінують позитивні взаємини; мінімізовано ймовірність нанесення шкоди соматичному та психічному здоров'ю, честі та гідності суб'єктів соціально-педагогічної взаємодії; систематична підтримка здобувачів освіти в особистому професійному самовизначенні, психолого-педагогічне супроводження всіх видів навчально-професійної діяльності студентів.

Якщо підходити до цього питання у широкому значенні, то середовище можна визначити двома факторами: внутрішніми (спадковість, фізичне та психічне здоров'я) та зовнішніми (навколишня природна, антропогенне, техногенне, соціальне середовище). Внутрішнє середовище проявляється у взаємовпливі різних систем організму та їх взаємовідносинах з особистістю при психосоматичній взаємодії, тобто це вид середовища, що визначається станом організму. Зовнішнє середовище, як вид, визначається навколишньою дійсністю людини, це фізичне та соціальне середовище. І внутрішнє, і

зовнішнє середовище впливають на безпеку людини, на стан її повного фізичного, соціального та духовного благополуччя. Особливе місце у безпеці людини займає «побутове середовище», тобто соціальні фактори, такі як рівень добробуту, загальної культури, культури обслуговування, побутові умови, звичаї, поведінкові уподобання, моральні та емоційна характеристики. Важливе значення для безпеки людини у різні періоди її розвитку має й освітнє середовище.

Сучасна соціокультурна ситуація дає нам багато прикладів прикладів негативного впливу зовнішніх умов на становлення особистості людини. Якщо відкриті фізичні насильницькі дії є однозначно такими що засуджуються і йде інтенсивний пошук засобів протидії їм, то психологічний вплив тільки ще стає предметом обговорення як у громадській думці, так і в наукових дослідженнях. Особливої актуальності набуває в даному випадку проблема захищеності від психологічного насильства, виникає в умовах взаємодії учасників освітнього процесу. При цьому важливо усвідомлювати, що психологічний супровід освітнього середовища в цілях збереження та зміцнення здоров'я її учасників, створення безпечних умов праці та навчання в закладі освіти, захист від усіх форм дискримінації можуть виступати альтернативою агресивному соціальному середовищу, психоемоційному та культурному вакууму, наслідком яких є зростання соціогенних хвороб. Забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього середовища є особливим науково-практичним завданням.

У більшості зарубіжних досліджень освітня середовище оцінюється з погляду «ефективності закладу освіти» як соціальної системи – емоційного клімату, особистісного благополуччя, особливостей мікрокультури, якості освітньо-виховного процесу (К. Maklaflin, К. Reid, D. Hopkins). При цьому констатується, що не існує заданого поєднання показників, які б визначили «ефективний заклад освіти», оскільки кожна освітня система тема унікальна і водночас є «стовпом суспільства».

На думку А. Цимбалару освітнє середовище будь-якого рівня є складені об'єктом системної природи і дає характеристику типологічних ознак освітнього середовища:

- освітнє середовище існує як певна соціальна спільнота, що розвиває сукупність людських відносин у контексті широкої соціокультурно-світоглядної адаптації людини до світу, і навпаки;

- цілісність освітнього середовища є синонімом досягнення системного ефекту, під яким розуміється реалізація комплексної мети навчання та виховання на рівні безперервної освіти;

- в оціночно-цільовому плануванні освітні середовища дають сумарний виховний ефект як позитивних і негативних характеристик, причому вектор ціннісних орієнтацій замовляється з цільовими установками загального змісту освітнього процесу;

- освітнє середовище має широкий спектр модальності і формує різноманітність типів локальних середовищ різних, часом взаємовиключних якостей;

- освітнє середовище виступає як умова, а й як навчання і виховання;

- освітнє середовище є процесом діалектичної взаємодії соціальних, просторово-предметних та психолого-дидактичних компонентів, що утворюють систему координат провідних умов, впливів та тенденцій педагогічних цілепокладань;

- освітнє середовище утворює субстрат індивідуалізованої діяльності, перехідної від навчальної ситуації до життя [75, с. 205 – 206].

Для безпеки, що визначається зовнішніми факторами освітнього середовища, характерні стійкість зовнішніх ресурсів особистісно-професійного розвитку студентів і викладачів, значущий при достатньому рівні сформованості внутрішніх аспектів; забезпечення безконфліктної взаємодії в освітньому середовищі заходами адміністративного правового регулювання, а також стійкою толерантністю учасників педагогічного

процесу та позитивними формами взаємодії учасників педагогічного процесу; вмотивованістю до колективного рішення педагогічних проблем; мінімальної ймовірності нанесення шкоди здоров'ю, честі та гідності суб'єктам соціально-педагогічної взаємодії; підтримкою студентів в особистісно-професійному самовизначенні, у виборі професійного шляху, щодо подолання труднощів. «Безпеку» необхідно розглядати в широкому смислі не тільки як організацію захисту населення, у тому числі учасників освітнього процесу, від надзвичайних ситуацій, таких, як екологічні, природні та техногенні катастрофи, пожежі, екстремізм, терористичні загрози, насилля над особистістю, а й побутовий, і транспортний травматизм, незаконне вторгнення в інформаційний особистий простір, недостатньо захищені умови праці та навчання. Забезпечення безпеки також включає в себе вміння правильно оцінювати зовнішні фактори та своєчасно реагувати на них. Дієва система забезпечення безпеки можлива тільки за умови одночасному обліку всіх цих факторів [39, с. 15 – 17].

Таким чином, забезпечення безпечного освітнього середовища – основа вдосконалення професійної діяльності викладача ЗВО, гуманізації вищої освіти, а сама безпека – фактор-детермінант його якісних характеристик. У цілісній структурі формування психологічної та фізіологічної безпеки студентів особливу роль відіграють здібності до безперервної трансформації своїх творчих здібностей.

Найбільш вдало ці прояви формуються в умовах безпечного освітнього середовища, яке відповідає особистісному змісту суб'єктів соціально-педагогічного процесу і надає суттєвий вплив на подальше їх становлення як висококваліфікованих фахівців.

РОЗДІЛ 2 МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОЄКТУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗВО

2.1 Умови організації безпечного середовища ЗВО

В останні роки підвищився інтерес до вивчення соціально-психологічного оточення людини, хоча, як зазначає С. Максименко, проблема взаємодії людини з навколишнім середовищем має давню традицію в психологічних дослідженнях. Такі дослідження перебувають у контексті більше широкого антропологічного підходу, згідно з яким підкреслюється єдність людини і світу (В. Биков, І. Зязюн, В. Мадзігон, С. Максименко).

Незважаючи на це, психологічна безпека та комфортність середовища на сьогоднішній день є маловивченою проблемою в психолого-педагогічній науці. В даний час при визначенні розуміння психологічної безпеки та комфортності середовища дослідники відштовхуються від кібернетичного, філософського, соціологічного, соціально-психологічного, правового та інших підходів. В цілому психологічна безпека та комфортність розглядається з позицій трьох напрямів:

- 1) науки, що вивчають соціальні, економічні, психологічні наслідки надзвичайних ситуацій, аварій, катастроф;
- 2) дослідження політичних, екологічних, інвестиційних, кредитних, технологічних та інших ризиків;
- 3) дослідження культури безпеки як склепіння норм, переконань, цінностей, установок людей, що зменшують можливість потрапляння їх у небезпечні умови.

Питаннями моделювання та проєктування освітнього середовища, в якому особистість затребувана і вільно функціонує, а її учасники відчують захищеність і задоволення, займалися А. Цимбалару та ін.

Істотний інтерес для вивчення соціально-психологічної безпеки освітнього середовища представляють роботи Г. Васяновича, В. Стрельнікова, Т. Ткача, та ін.

Освітнє середовище містить небезпеки, ризики та загрози. Розглянемо ці поняття.

Небезпека – ймовірність заподіяння шкоди, яка визначається наявністю об'єктивних і суб'єктивних факторів, що створюють вражаючі властивості.

Ризик – можливість виникнення несприятливих та небажаних наслідків діяльності самого суб'єкта

Загроза – конкретна та безпосередня форма небезпеки, створювана цілеспрямованою діяльністю відверто ворожих сил (обставин); сукупність умов та факторів, що створюють небезпеку для життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави.

Безпека – це таке явище, без якого не можуть нормально розвиватися ні особи, ні соціальні організації, ні суспільство, ні економіка, ні тим паче держава. Безпека має свої основні характеристики: надійність, захищеність, стабільність [47].

Психологічна безпека в психології розглядається на різних рівнях:

- на рівні суспільства – як характеристика національної безпеки, у структурі якої є соціальна безпека, що означає виконання соціальними інститутами своїх функцій із задоволення потреб, інтересів, цілей всього населення країни, фактично забезпечуючи якість життя;

- на локальному рівні – це сім'я, найближче оточення, референтні групи, навчальні групи;

- на рівні особистості, в якій виникає аспект переживання за свою захищеність-незахищеність, коли можливо говорити про розуміння та уявлення про психологічне насилля та коли конкретні поведінкові акти сприяють порушення безпеки іншого чи саморуйнування [73, с. 176].

Загрозами психологічної безпеки та комфорту освітнього середовища є психологічне насильство, невизначеність освітнього середовища, незадоволеність процесом взаємодії, нерозвиненість системи психологічної допомоги в закладі освіти, емоційне вигоряння освітян.

1. Психологічне насильство у процесі взаємодії – це фізичний, психічний, духовний вплив на людину (соціально-організоване), яке знижує його моральний, психічний (тобто моральний, комунікативний) і життєвий

статус (у тому числі правовий, соціальний), завдаючи йому фізичні, душевні та духовні страждання, а також загрозу через такий вплив.

Формами психологічного насильства є:

- психологічні впливи (загрози, приниження, надмірні вимоги, заборони на поведінку та переживання, негативне оцінювання, фрустрація основних потреб та потреб дитини);
- психологічні ефекти (втрата довіри до себе та до світу, занепокоєння, тривожність, порушення сну, апетиту, депресія, агресивність, низька самооцінка, соматичні та психосоматичні захворювання);
- психологічні взаємодії (домінантність, непередбачуваність, непослідовність, неадекватність, безвідповідальність, невпевненість, безпорадність).

2. Невизнання референтної значимості освітнього середовища закладу освіти, внаслідок чого здобувачі освіти заперечують цінності та норми закладу освіти, прагнуть його покинути.

3. Відсутність задоволеності в особистісно-довірливому спілкуванні та основними характеристиками процесу взаємодії всіх учасників освітнього середовища, що породжує емоційний дискомфорт, небажання висловлювати свою точку зору та думку, неповажне ставлення до себе, втрату особистої гідності, небажання звертатися за допомогою, ігнорування особистих проблем та труднощів навколишньої молоді і дорослих, неухважність до прохань та пропозицій.

4. Нерозвиненість системи психологічної допомоги в закладі освіти призводить до неефективності психологічного супроводу суб'єктів освітнього процесу.

5. Емоційне вигоряння педагогів закладу освіти, в результаті якого виникають професійні деформації та загроза психічному здоров'ю [73, с. 201].

Педагоги працюють у неспокійній обстановці, яка потребує стійкої уваги і напруги, єдиним постійним фактором якої є її постійна мінливість.

Вони постійно відчувають загрозу розумового, емоційного та фізичного виснаження через тривале емоційне навантаження (стрес). Стрес викликається безліччю факторів, які безперервно підсумовуються. Коли внутрішні та зовнішні вимоги постійно переважають над внутрішніми і зовнішніми ресурсами у людини порушується стан рівноваги. Безперервне або прогресуюче порушення рівноваги неминуче веде до «згоряння». «Згоряння» – не просто результат стресу, а наслідок некерованого стресу. «Синдром вигоряння» – складний психофізіологічний феномен, що визначається як емоційне, розумове та фізичне виснаження через тривале емоційне навантаження. Він проявляється у вигляді розчарування у професії та деморалізації, схильності до того, щоб залишити цю професію, погіршення стану психічного та фізичного здоров'я педагога, зниження стійкості шлюбів, розвитку схильності до вживання психоактивних речовин та алкоголю.

Найбільш частими причинами емоційного вигоряння є монотонність роботи, особливо якщо її сенс видається сумнівним; вкладання у роботу великих особистісних ресурсів при недостатності визнання, оплати та позитивної оцінки; строга регламентація часу роботи, особливо за нереальних термінів її виконання; робота з «невмотивованими» учнями та колегами; напруженість і конфлікти у професійному середовищі, недостатня підтримка зі сторони колег та їх зайва критика; брак умов для висловлення власних думок особистості на роботі, коли не заохочуються, а пригнічуються експериментування та інновації; робота без можливості подальшого навчання та професійного вдосконалення; невирішені особисті конфлікти педагога [48, с. 166].

Сьогоднішня соціокультурна ситуація дає нам багаточисельні приклади негативного впливу зовнішніх умов становлення особистості. Прояви насильницьких дій (фізичних і моральних) по відношенню до іншого достатньо широко поширені у світі. Фізичне насильство є фактом, що однозначно засуджується, більше того, йде активний пошук засобів

протистояння, а ось психологічне насильство лише стає предметом обговорення в наукових дослідженнях.

Утиск, спроба змусити зробити щось проти волі людини породжують опір, який може бути внутрішнім чи зовнішнім. Зовнішнім, коли порушуються загальноприйняті норми, коли відбувається те, що називають порушенням дисципліни, «актом непокори». Внутрішнім – коли є відхід від контактів, самобичування, аутоагресія.

Соціальна безпека, до структури якої входить і психологічна безпека, означає виконання соціальними інститутами своїх функцій із задоволення потреб, інтересів, цілей всього населення. Важливе місце у ряді соціальних інститутів займають заклади освіти.

Освітнє середовище – частина соціокультурного середовища та визначається дослідниками як комплекс спеціально організованих психолого-педагогічних умов, в результаті взаємодії з якими відбувається розвиток та становлення особистості людини [40, с. 258].

Людина може розвиватися лише за певних умов, і однією із найістотніших є психологічна безпека. У зв'язку з цим особливу актуальність набуває проблема захищеності від психологічного насильства у взаємодії учасників освітньої середовища. Сучасний заклад освіти має бути не тільки місцем, де здобувачів освіти навчають, а й простором їх повноцінного дорослішання, живильним середовищем становлення успішних, щасливих та здорових людей. Це можливо тільки в атмосфері душевного комфорту та сприятливого соціального та психологічного клімату в закладі освіти, що підтримує і навіть ініціює процеси розвитку особистості та її психологічних потенціалів. А для цього заклад освіти має бути територією безумовної психологічної безпеки.

У роботах сучасних психологів та фізіологів виокремлено наступні освітні фактори ризику:

- стресова тактика педагогічних впливів;

- невідповідність методик та технологій віковим та індивідуальним можливостям молоді;
- нераціональна організація освітнього процесу, особливо рухового режиму, відпочинку, харчування;
- недостатня психологічна компетентність педагогів та багато іншого [730, с. 156].

Загрозою психологічної безпеки освітнього середовища є невизнання його референтної значущості, внаслідок чого здобувач освіти заперечує цінності та норми закладу освіти, прагне його покинути. Відсутність задоволеності в особистісно-довірливому спілкуванні серед учасників освітнього середовища викликає емоційний дискомфорт, небажання висловлювати свою точку зору і вміння; неповажне ставлення до себе, втрату особистого небажання звертатися за допомогою, ігнорування особистих проблем та труднощів всіх учасників освітнього процесу, неухважність до прохань та пропозицій.

В своїх наукових працях В. Мельник розглядає поняття «психологічна безпека середовища» та «психологічна безпека особистості».

Психологічна безпека та комфортність середовища представляє собою стан освітнього середовища, вільний від проявів насильства, що сприяє задоволенню здобувачів освіти в особистісно-довірчому спілкуванні, що створює референтну значимість середовища та забезпечує психічне здоров'я включених до неї учасників.

Психологічна безпека особистості – здатність особистості зберігати стійкість у середовищі з певними параметрами, прояву опору деструктивним зовнішнім та внутрішнім впливам і відбивається у переживанні своєї захищеності-незахищеності у конкретній життєвій ситуації.

Психічно здорова особа може бути тільки в умовах психологічної безпеки освітнього середовища. Психологічна безпека освітнього процесу – це стан захищеності здобувача освіти від загроз його гідності, душевному благополуччю, позитивному світосприйняттю та відношенню до себе [47].

Загальними принципами психологічно безпечного освітнього середовища є:

- формування суб'єкт-суб'єктних відносин;
- співпраця як спільна діяльність, спілкування та взаєморозуміння, взаємна підтримка;
- суб'єктність та діалогізація відносин, становлення особистісних зв'язків між учасниками освітнього процесу, відносин щирості та справжності;
- поважне, доброзичливе ставлення до особистості.

Все частіше турбота про психологічну безпеку освітнього середовища стає обов'язковим цільовим орієнтиром в роботі кожного закладу освіти та педагога, показником досягнення ними сучасної якості освіти. Роботу зі створення психологічної безпеки в системі освіти слід починати з моменту входження здобувача освіти в організоване освітнє середовище, тобто з дошкільного закладу освіти.

В психології категорія безпеки активно досліджується з середини ХХ століття, перш за все в роботах психологів гуманістичної орієнтації А. Маслоу, Е. Фромм, Д. Хорні та ін.

У психології поняття психологічної безпеки починає вивчатися наприкінці 70-х – початку 80-х років у зв'язку з інтенсивним розвитком соціальної психології. Проблема забезпечення безпеки сучасного освітнього середовища знайшла свій відбиток у працях дослідників.

Джерела з проблем безпеки трактують її по-різному. В одних безпека – це якість будь-якої системи, що визначає її можливість і здатність до самозбереження. В інших – це система гарантій, які забезпечують стійкий розвиток та захист від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Більшість визначень підтверджують, що безпека спрямована на збереження системи, на забезпечення її нормального функціонування.

Психологічна безпека як захист від впливу на свідомість з боку інших людей може бути забезпечена двома основними стратегіями:

1) оптимальним співвідношенням залежності-незалежності від інших людей шляхом тренування здорової автономії;

2) керованістю своїх стереотипних реакцій у важливих та нестандартних ситуаціях.

Наукові дослідження Н. Кириленка показують, що принципами забезпечення безпеки освітнього середовища закладу освіти можуть бути:

- принцип опори на розвиток освіти та виховання;
- принцип психологічного захисту особистості;
- принцип допомоги у формуванні соціально-психологічної вмілості.

Узагальнюючи результати досліджень, можна визначити умови безпечного освітнього середовища:

- цілеспрямований професійний вплив кожного учасника освітнього процесу на формування безпечної освітньої середовища, на гуманізацію відносин самих учасників процесу;

- адресна допомога здобувачу освіти у вирішенні актуальних завдань життєдіяльності, а також соціалізації в умовах закладу освіти (особистісні та міжособистісні проблеми, проблеми соціально-емоційного характеру, проблеми з вибором видів діяльності та ін.);

- активні профілактичні попередження виникнення гострих, деструктивних проблем розвитку здобувачів освіти;

- ефективне застосування адекватних методів та технологій роботи в умовах стресової ситуації;

- підвищення рівня психолого-педагогічної компетентності педагогів, психологів, управлінців, батьків, а також самих здобувачів освіти, включаючи оволодіння ними технологіями індивідуальної та групової роботи в умовах стресової ситуації [35, с. 138].

Основні завдання організації безпечного освітнього середовища є:

- виявлення факторів, що визначають виникнення рівнів стресів в закладах освіти (аналіз передбачає цілеспрямоване дослідження на базі

закладів освіти з подальшою оцінкою кожним учасником – педагогом, психологом, адміністратором, батьками – можливих ризиків, властивих закладу освіти);

– відпрацювання системи узгоджених поглядів та уявлень педагогів, психологів, батьків на освітнє середовище як комфортне, сприятливе для соціалізації, навчання та розвитку сучасної дитини;

– обґрунтування умов організації такого типу освітнього середовища та вимог до його ефективної організації, що відносяться до всіх учасників освітнього процесу;

– обґрунтування комплексу методів і технологій для роботи педагогів, психологів, управлінців, батьків, здобувачів освіти в умовах виникнення стресів, а також з метою їх профілактики в ході освітнього процесу в закладі освіти;

– складання оптимального та доступного комплексу завдань для застосування кожним учасником освітнього процесу;

– вироблення конкретних рекомендацій педагогам, психологам, управлінцям, батькам з організації комфортного освітнього середовища в закладі освіти [13, с. 25].

Психологічно безпечне освітнє середовище – результат комплексного, системного, тривалого спеціально організованого психолого-педагогічного процесу, результат якого забезпечує створення:

– гуманістичної освітньої системи закладу освіти;

– єдиного освітнього простору в навколишньому середовищі;

– включення самого здобувача освіти в освітній процес у суб'єктній позиції;

– наявності значущих для дитини спільнот, забезпечують задоволення його потреби в міжособистісному спілкуванні, що характеризуються суспільним характером організації діяльності, наявністю відносин, заснованих на вимогливості та повазі один до одного.

Процес організації психологічно безпечного та комфортного освітнього середовища визначає такі завдання:

- виявити фактори, що визначають виникнення та дію стресів в закладі освіти (аналіз вимагатиме цілеспрямованого дослідження з наступною оцінкою кожним учасником – педагогом, психологом, адміністратором, батьками –можливих ризиків, що виникають в закладі освіти);
- відпрацювати систему узгоджених поглядів (представлень) педагогів, психологів, батьків на освіту як на комфортне середовище, сприятливе для співіснування, навчання та розвитку сучасних здобувачів освіти;
- обґрунтувати умови організації такого типу освітнього середовища та вимоги до його ефективної організації, що відносяться до всіх учасників, які відповідають за освітній процес;
- обґрунтувати комплекс методів та технологій для роботи педагогів, психологів, управлінців, батьків, здобувачів освіти в умовах виникнення стресів, а також з метою їх профілактики під час освітнього процесу у закладі освіти;
- скласти оптимальний і доступний комплекс завдань для застосування кожним учасником освітнього процесу;
- сформулювати конкретні рекомендації педагогам, психологам, управлінцям, здобувачам освіти, батькам щодо організації комфортного освітнього середовища в закладі освіти.

2.2 Педагогічні основи проєктування освітнього середовища

Початок розробки теоретичних засад педагогічного проєктування у радянській педагогіці було покладено А. Макаренком. Сьогодні можна говорити про сформований науковий потенціал, який присвячений розгляду комплексу різних аспектів процесу проєктування у сфері освіти. Проблемі

педагогічного проектування присвячені праці В. Бикова, В. Мадзінона, А. Цимбалару, та ін.

Процес проектування освітнього середовища неможливий без її об'єктивного та абстрактного опису, проте він враховує і психологічні, екологічні, фізіологічні та інші закономірності, що характеризують суб'єктивне та конкретне її сприйняття.

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки залишаються актуальними питання методології педагогічного проектування освітнього середовища, спроби розробки та впровадження інноваційних підходів, авторських пропозицій щодо використання освітніх ресурсів середовища на різних освітніх рівнях. У практичній діяльності керівників закладів освіти, педагогів, працівників соціально-педагогічної сфери зустрічаються труднощі в осмисленні змісту та етапів проектування освітнього середовища, що забезпечує захищеність особистості від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

В основі педагогічного проектування та, зокрема, проектування освітнього середовища лежать ідеї:

- випередження, перспективи;
- «різниці потенціалів» між реальним станом предмета проектування та бажаним результатом;
- поступового наближення до результату;
- сумісності, кооперації, об'єднання ресурсів та зусиль проєктувальників;
- «розгалуженої активності» учасників (термін В. Кілпатріка) [75, с. 358].

Сенсом і метою педагогічного проектування є удосконалення того, що визначається особливостями людської природи та людських відносин. Нині активно розвиваються три основні види проектування, які розрізняються за предметом проектування, цільовим напрямом діяльності та результату. Це

соціально-педагогічне проектування, психолого-педагогічне проектування та утворене проектування.

Соціально-педагогічне проектування спрямоване на зміну соціального середовища та вирішення соціальних проблем педагогічними засобами. Результат цього виду проєктів нерідко стає основою для організації більш ефективного функціонування систем освіти, з'являються умови зміни педагогічних процесів.

В основу психолого-педагогічного проектування покладено перетворення людини та міжособистісних відносин у рамках освітніх процесів. Воно передбачає побудову моделей педагогічних процесів з можливістю трансформації та коригування умов навчання та виховання, розробки та модернізації педагогічних технологій, форм взаємодії здобувачів освіти зі здобувачами освіти, способів самопроєктування особистості.

У рамках освітнього проектування створюються проєкти розвитку освіти в державі в цілому та в окремих регіонах. Реалізуються проєкти створення освітніх реформ органів управління освітою, формуються освітні стандарти та зміст освіти всіх рівнів.

Таким чином, об'єктом проектування є загалом педагогічна система, що включає єдність системи цілей та всіх факторів педагогічного процесу, способів досягти ці цілі. Причому педагогічні системи можна розглядати на різних рівнях: педагогічна система закладу освіти, педагогічна система кожного конкретного педагога, педагогічна система окремого навчального курсу, предмета, теми, конкретного заняття і т. п.

На думку вчених та дослідників, освітня середовище може бути спроектовано на різних рівнях. Так, Т. Кузьмич, Н. Міт'яєва визначає чотири рівні: концептуальний, змістовний, технологічний та процесуальний, розуміючи під рівнем ступінь узагальненості (універсальності) проєктних процедур і результату.

Концептуальний рівень проектування орієнтований на створення концепції об'єкта чи його прогностичне модельне уявлення (модель

освітнього стандарту та концепція програми, проєкт навчального плану). Продукт отриманий на цьому рівні, носить універсальний характер і може бути методологічною основою для створення аналогічних продуктів наступного рівня.

Змістовий рівень проєктування передбачає безпосереднє отримання продукту з властивостями, відповідними діапазону його можливого використання і функціо-національного призначення (стандарт початкової освіти, програма розвитку гімназії, навчальний план гуманітарного факультету університету економіки та фінансів)

Технологічний рівень проєктування дозволяє дати алгоритмічний опис способу дій у заданому контексті.

Процесуальний рівень виводить проєктну діяльність у реальний процес, де необхідний продукт, готовий до практичного застосування [60].

На кожному із зазначених рівнів проєктна діяльність може поширюватися або на об'єкт повністю, або на його структурні компоненти (зв'язки між ними). У міру переходу з рівня на рівень змінюється масштаб об'єктів проєктування та проєктних завдань, збільшується рівень конкретності вимог до їх вирішення, формі подання товару.

У своїх дослідженнях В. Стрельніков проєктну діяльність представляє у трьох фазах: фаза проєктування, технологічна фаза та рефлексивна фаза. Автор вважає, що всі три фази можуть бути розглянуті в поняттях і структурі будь-якої практичної професійної діяльності, в тому числі і педагогічної, причому результат проєктної діяльності визначатиметься творчістю і самобутністю конкретного педагога, особистість якого унікальна, а також конкретним комплексом умов, що також унікальний, неповторний. Відповідно до цього є різні авторські підходи до структурування та проєктування освітнього середовища [69].

Освітнє середовище як середовище існування та розвитку людини має структуру, що складається з чотирьох частин: соціально-контактна, інформаційна, соматична та предметна.

Соціально-контактна частина середовища включає:

- культуру, досвід, спосіб життя, поведінка, взаємовідносини оточення;
- установи, організації, групи, з якими людині доводиться взаємодіяти;
- реальне місце індивіда «своїї» групи, угруповань, колективів, рівень захищеності людини в даному колективі від різноманітних посягань.

Інформаційна частина середовища містить закони держави, статuti навчального закладу, правила внутрішнього розпорядку, традиції цієї спільноти, фактично прийняті норми ставлення до людей, правила особистої та суспільної безпеки, рекламу, засоби наочності, а також персональний вплив (накази, поради, доручення).

Соматичну частину середовища по відношенню до психіки людини становить власне тіло та його стани.

У предметну частину середовища включаються матеріальні умови життя, навчання, робота, побут та фізико-хімічні, біологічні та гігієнічні умови [69, с. 68].

Інше структурно-змістовне визначення про середовище знаходимо в роботах Н. Коломінського та О.Скрипченка. У «сферу психологічного аналізу закладу освіти середовища» він включає: фізичне оточення, людський фактор, програму навчання.

«Фізичне оточення» становлять: архітектура будівлі закладу освіти, рівень відкритості-закритості конструкцій дизайну закладу, розмір та просторова структура аудиторних та інших приміщень, легкість їх просторової трансформації при виникненні необхідності, можливість та широта просторових переміщень у них суб'єктів тощо.

До «людських факторів» відносяться просторова та соціальна щільність серед суб'єктів освітнього процесу, рівень скупченості (краудингу) та його вплив на соціальну поведінку, особистісні особливості та успішність здобувачів освіти, зміна персонального та міжособистісного простору в

залежності від умов конкретного закладу освіти, розподіл статусів і ролей, гендерні та національні особливості здобувачів та педагогів та ін.

Нарешті, «програма навчання» включає такі фактори, як діяльнісна структура, стиль викладання та характер соціально-психологічного контролю, кооперативні або ж конкурентні форми навчання, зміст програм навчання (їх традиційність, консерватизм чи гнучкість) тощо [36; 67].

Проектування освітнього середовища можливе з урахуванням наступних принципів, які об'єктивно обумовлені природою проектування та нормують діяльність проєктувальників. Розглянемо їх докладніше. Принцип прогностичності обумовлений самою природою проектування, який орієнтований на майбутній стан об'єкта. Особливо яскраво він проявляється при використанні проектування для створення інноваційних зразків. В цьому сенсі проєкт може бути визначений як покрокове здійснення запланованого.

Принцип покроковості. Природа проєктної діяльності передбачає поступовий перехід від проєктного задуму до формуванню образу мети та способу дій. Від нього – до програми діяльності та її реалізації. Причому кожне наступна дія ґрунтується на результатах попереднього.

Принцип нормування вимагає обов'язковості проходження всіх етапів створення проєкту в рамках регламентованих процедур, і в першу чергу пов'язаних з різними формами організації діяльності.

Принцип зворотного зв'язку забезпечує необхідність проведення певного аналізу після здійснення кожної проєктної процедури, отримувати інформацію про її результативність та відповідно редагувати дії.

Принцип продуктивності підкреслює прагматичність проєктної діяльності, обов'язковість її орієнтації для отримання результату, який забезпечує прикладну значимість.

Таким чином, освітнє середовище побудовано на діалектичній єдності структурних компонентів, тісно пов'язаних між собою умов, принципів. В освітньому середовищі суб'єкт освітнього процесу здійснює свою діяльність,

використовуючи різні елементи цього середовища в контексті соціальних відносин.

2.3. Структурно-функціональна модель безпечного освітнього середовища ЗВО

Відповідно до нашого підходу модель безпечного освітнього середовища включатиме основні структурні компоненти освітнього середовища: просторово-семантичний, змістовно-методичний, комунікативно-організаційний компоненти.

У просторово-семантичний компонент включатимемо забезпечення життя та здоров'я суб'єктів освітнього середовища, елементи фізичної безпеки. У змістовно-методичному компоненті зробимо розробку концепції навчання та виховання, освітніх програм, форм та методів організації навчання.

У комунікаційно-організаційному компоненті зробимо головний акцент на розвиток та формування особистості здобувачів освіти та забезпечення правової, екологічної, соціальної, психологічної, інформаційної захищеності здобувачів освіти, педагогів, батьків, їх комунікативна сфера та особливості управлінської культури.

Проаналізувавши наявні типи моделей, ми дійшли висновку, що найповніше відповідає цілям нашого дослідження модель структурно-функціонального типу, оскільки ця модель задає структуру управління на основі процесу створення безпечного освітнього середовища.

Проблема побудови ефективної моделі забезпечення безпеки повинна вирішуватися з урахуванням специфіки окремо взятого закладу освіти та ймовірності виникнення різних надзвичайних ситуацій, їх запобігання та ліквідації.

Правоохоронні органи повністю забезпечити ефективний захист закладу освіти не завжди зможуть. Тож у закладі освіти створюються власні системи безпеки. Це система різних сил, засобів та методів забезпечення безпеки. Правильний підхід до підбору елементів, їхнє розташування та поєднання між собою, організація взаємодії один з одним, багаторазово підвищують захищеність закладу освіти. Головне завдання керівника закладу освіти полягає в ефективній інтеграції всіх елементів системи безпеки.

Модель безпечного освітнього середовища в закладі освіти ми будемо розглядати як цілісну освіту, що включає блоки: цілепокладання, змістовно-організаційний, діагностико-результативний, які дозволять представити цілеспрямований процес створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти.

У модель включені компоненти:

1. Управлінський компонент, який передбачає управління процесом створення моделі безпечного освітнього середовища закладу освіти, наявність висококваліфікованих кадрів.

На першому етапі здійснюємо управління, метою якого є вдосконалення прийняття управлінських рішень на основі колегіальності.

Принципи управління:

1. Принцип гнучкості управління, практична реалізація якого дозволяє забезпечити своєчасну адаптацію організації до умов навколишнього середовища або її швидку перебудову відповідно до нових цілей функціонування.

2. Колегіальність – принцип управління, у якому керівництво здійснюється групою осіб, які мають рівні обов'язки та права у вирішенні питань, віднесених до компетенції цього органу. При дорадчій формі колегіальності передбачає колективне обговорення питань та колективне вироблення рекомендації з того чи іншого питання, рішення ж приймається одноосібно керівником.

3. Принцип оптимальності управління встановлює вимогу досягнення цілей управління з мінімальними витратами часу та коштів. Критерій оптимальності (критерій оптимізації) – характерний показник розв’язання завдань, за значенням яких оцінюється оптимальність знайденого рішення, тобто максимальне задоволення поставлених вимог.

4. Принцип зворотний зв’язок. Зворотний зв’язок у системах управління – це особлива форма стійкого внутрішнього зв’язку між суб’єктом та об’єктом управління, яка носить інформаційний характер і є необхідною умовою перебігу процесів управління, а також має на меті координацію управлінських дій. Суть принципу зворотний зв’язок у тому, що будь-яке відхилення системи від її природнього чи заданого стану є джерелом виникнення у суб’єкті управління нового руху, спрямованого те що, щоб підтримати систему у її заданому стані.

Завдання управління та види управлінських рішень:

1. Організація творчої (проектної) групи педагогів для вирішення проектно-дослідницьких завдань: моделювання та проектування освітньої системи та системи управління на рівні адміністрації, педагогів, класного керівника (куратора) та педагогів додаткової освіти; розробка варіативних дидактичних, методичних та ресурсно-інформаційних засобів навчання з урахуванням індивідуальних інтересів та можливостей здобувачів освіти, розробка програмних засобів для забезпечення індивідуальних маршрутів здобувачів освіти, забезпечення психолого-педагогічного, діагностично-корекційного супроводу здобувачів групи «ризик», «обдарована молодь», «молодь з обмеженими можливостями здоров’я»; застосування у педагогічній діяльності технологій особистісно-орієнтованого та системно-діяльнісного підходу, розробки моделей інформаційно-освітнього середовища закладу освіти; обґрунтування цілісних організаційних, матеріальних, кадрових, науково-методичних, фінансових, мотиваційних (педагогічних та психологічних) умов для реалізації моделі безпечного освітнього середовища закладу освіти.

Управлінське рішення щодо вирішення цього завдання: організація та проведення педагогічної ради щодо визначення складу творчої групи, розподіл обов'язків між членами групи; регламентація питань щодо організації та проведення виборів за допомогою Статуту закладу освіти.

2. Розробка та затвердження нормативно-правової бази закладу освіти: «Положення про роботу творчих (проектних) груп», «Положення про проектно-дослідницьку діяльність», «Наказ про створення творчих (проектних) груп з визначенням функціональних обов'язків», внесення змін до посадових інструкцій, за необхідності у Статут закладу освіти та інші локальні акти.

3. Зміна організаційної структури специфічних перетворень в організації управління закладу освіти. Управлінське рішення: затвердити структуру функціонування органу управління, ухвалену за основу на методичній раді; чітко розподілити обов'язки та відповідальність між усіма учасниками; затвердити готову модель для кожного з прописаними функціональними обов'язками, циклограмою, критеріями оцінювання виконаної роботи.

Директор – головна, адміністративна особа, яка здійснює безпосереднє керівництво закладу освіти та несе відповідальність за все, що робиться в закладі освіти всіма суб'єктами управління.

На цьому рівні знаходяться органи державного та громадського управління: методрада рада, орган самоврядування закладу освіти, адміністрація закладу освіти, профспілковий комітет, батьківський комітет.

4. Просторово-семантичний компонент, що передбачає архітектурно-естетичну організацію освітнього простору.

5. Змістовно-методичний компонент включає обсяг змісту освітнього та виховного процесу, спрямованого на формування безпечного освітнього середовища закладу освіти та вносить зміни до змісту освіти та виховання та передбачає розробку та реалізацію проєктів в освітній організації з

формування духовно-морального, фізичного, психологічного, педагогічного, соціального та управлінського безпечного середовища.

6. Комунікаційно-організаційний компонент моделі безпечного освітнього середовища закладу освіти вибудовується на основі діалогічної взаємодії. В освітньому середовищі педагог займає лідерську, але не домінуючу позицію, виконує функції режисера, куратора, помічника, але не розпорядника, відіграє роль не тільки організатора, а й співучасника освітнього та виховного процесу, який будується як діалог здобувачів освіти із пізнаваною реальністю, іншими людьми, як збагачення їхнього особистісного досвіду.

Матеріально-технічні умови реалізації моделі: відповідність інфраструктури закладу освіти вимогам державних освітніх стандартів ДСанПіН 5.5.2.008-01 «Державним санітарним правилам і нормам влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу».

Організаційно – педагогічні умови реалізації моделі:

Науково-методичні умови реалізації моделі:

- Комплексні психолого-педагогічні умови реалізації.
- Консультативна робота з педагогами та батьками.
- Методична робота.
- Профілактична робота.
- Кадрові умови реалізації моделі.
- Науково-методичне забезпечення.

Внутрішні фактори

- потреба особистості в безпечних та комфортних умовах навчання;
 - дотримання законів, кодексів, правил пожежної безпеки, охорони праці та інших норм безпеки
 - доступність якісних освітніх послуг

Зовнішні фактори

- суспільне замовлення;
 - загрози безпеці природного, техногенного та соціального характеру;
 - задоволення якості освіти всіх учасників освітніх відносин

Рис. 2.1. Структурно-функціональна модель безпечного освітнього середовища закладу освіти

Комплексний соціально-психологічний супровід:

- Діагностична діяльність.
- Організаційно-педагогічна діяльність.
- Консультативна та профілактична діяльність.
- Просвітницька робота.
- Науково-методична робота.

- Співпраця з організаціями.

За умови успішного управління процесом створення та реалізації моделі безпечного освітнього середовища в освітній організації ми припускаємо, отримати такі результати:

1. Оновлення інфраструктури закладу освіти.
2. Створено безпечне освітнє середовище в закладі освіти.
3. Підвищення рівня якості освіти.
4. Успішна соціалізація випускників.
5. Розроблено індивідуальні маршрути для здобувачів освіти з урахуванням індивідуальних здібностей та можливостей.
6. Проведено системні перетворення освітнього процесу, його організаційних форм і методів, формування устрою життя закладу освіти.
7. Активна діяльність в управлінні закладом освіти педагогічних, батьківських, учнівських угруповань, керуючої ради.
8. Педагогічний колектив, здатний до проєктування, відкритий і готовий до впровадження нових освітніх технологій, сучасних підходів, прийомів розвитку здібностей учнів, в організації різних форм діяльності.
9. Співпраця з різними соціальними інститутами: ЗЗСО, закладами культури та спорту, школами мистецтв, дитячими будинками творчості, музеями та бібліотеками.
10. Сформовано особливість та рівень включення батьків (законних представників) у ризики та заходи щодо їх мінімізації.

Неприйняття інновацій частиною педагогічного колективу.

Більшість колективу – це педагоги з великим стажем та досвідом роботи в освітній діяльності, як правило, ці педагоги, звикли до усталених норм і вимог і дуже болісно сприймають впровадження різних інновацій та нових сучасних технологій.

Недостатній рівень методичної та професійної компетентності освітян. Знання теоретичних основ нових сучасних технологій не завжди веде за собою практичне застосування на заняттях, педагоги-предметники дуже

часто беруть елементи будь-якої технології, а не всю технологію повністю, в цьому порушується якість і результативність застосування технології.

Роз'яснювальна робота з педагогами з питань інновації в освітній організації, заснована на розрахунках, аналізі, навчання на курсах підвищення кваліфікації, організація методичного супроводу – семінари, лекції, практикуми та інші форми взаємодії.

Недостатнє оснащення кадровими ресурсами, наявність дефіциту у вузьких фахівцях, таких як педагог-психолог, соціальний педагог, медичний працівник.

Можливість перевантаження, як педагогічних працівників так і здобувачів освіти закладу освіти.

Нерозуміння частиною батьків цілей і завдань закладу освіти щодо введення інновації в освітній процес, внаслідок цього підвищується рівень тривожності і негативне ставлення до педагогічного колективу в цілому.

Незважаючи на всі переваги представленої моделі безпечного освітнього середовища закладу освіти, автор схильний до проєктування насамперед соціально-психолого-педагогічних умов безпеки, фактично виключаючи з моделі компонент фізичної забезпеченості безпеки освітнього середовища, що призводить до однобокості даного підходу.

Наша модель безпечного освітнього середовища включає наступні компоненти: фізичне безпечне середовище, управлінську безпеку, педагогічне безпечне середовище, духовно-моральне безпечне середовище, психологічне безпечне середовище та соціальне безпечне середовище.

Кожен із цих компонентів складається з безлічі елементів:

Фізичне безпечне середовище:

1. Цивільний захист
2. Пожежна безпека
3. Антитерористична безпека
4. Охорона праці
5. Інженерно-технічний захист

6. Безпека дорожнього руху
7. Санітарно-епідеміологічна безпека
8. Здоров'язбережувальна безпека

Педагогічне безпечне середовище:

1. Вікові особливості розвитку особистості суб'єктів освітнього процесу.
2. Освітні цільові пріоритети педагогічної та навчальної діяльності суб'єктів освітнього середовища, які визначаються статусом закладу освіти.
3. Рівень впливу на освітнє середовище джерел небезпеки, що спричиняють дестабілізацію стану екологічної безпеки
4. Значимість проблемних протиріч безпечної модальності, ціннісне ставлення педагогів до процесу безпеки освітнього середовища
5. Насиченість освітнього середовища (представленість об'єктів безпечної взаємодії), структурованість освітнього середовища (сконцентрованість та інтенсивність продуктивної безпечної взаємодії з усіма компонентами освітнього середовища) у контексті різних параметрів безпечної взаємодії.

Духовно - моральне безпечне середовище:

1. Патріотичне виховання
2. Естетичне виховання
3. Екологічне виховання
4. Трудове виховання
5. Виховання моральної свідомості та моральних переконань.

Психологічне безпечне середовище:

1. Психологічна профілактика
2. Психологічна корекція
3. Психологічна реабілітація
4. Психологічне консультування
5. Соціально-психологічне навчання

Управлінська безпека:

1. Матеріально-технічне забезпечення
2. Кадрове забезпечення
3. Нормативно-правове забезпечення
4. Адміністративне управління

Соціальна безпека:

1. Інформаційна безпека
2. Профілактика ризикованої поведінки.
3. Профілактика правопорушень
4. Профілактика насильства та жорстокості
5. Робота з молоддю, що залишилися без піклування батьків

Отже, всі ці компоненти взаємопов'язані між собою, ефективна робота більшості цих компонентів неможлива один без одного. Збій у роботі одного з них, може призвести до ефекту доміно або карткового будиночку: безпека освітнього закладу розсиплеться на окремі елементи, які не зможуть ефективно захистити його від усіляких загроз як зовнішнього, так і внутрішнього характеру.

ВИСНОВКИ

На основі результатів проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Освітнє середовище – середовище, що служить для освіти, сприяє здобуттю знань. Воно являє собою систему впливів та умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному та просторово-предметному оточенні.

Люди, які організують та створюють освітнє середовище, мають на нього постійний вплив у процесі функціонування, але й освітнє середовище в цілому та окремими своїми елементами впливає на кожного суб'єкта освітнього процесу.

Психолого-педагогічні дослідження розглядають освітнє середовище в різних аспектах та варіантах, але найчастіше фігурують поняття – розвивальне освітнє середовище, психологічно безпечне освітнє середовище, інформаційно безпечне освітнє середовище, екологічно безпечне освітнє середовище, здоров'язбережувальне освітнє середовище, фізично безпечне освітнє середовище.

2. Безпечне освітнє середовище – це стан освітнього середовища у всіх його ключових компонентах: просторово-семантичному та просторово-архітектурному, соціальному, змістовно-методичному, комунікативно-організаційному та психодидактичному, що забезпечує мінімальний ризик виникнення умов неможливості здійснення повноцінного освітнього процесу та життєдіяльності всіх його учасників: дітей та їх батьків, керівників та педагогів, допоміжного персоналу.

Безпечне освітнє середовище – це результат системної взаємодії всіх компонентів безпеки, що створюють умови для безпеки учасників освітнього процесу.

3. Забезпечення безпечного освітнього середовища – основа вдосконалення професійної діяльності викладача ЗВО, гуманізації вищої освіти, а сама безпека – фактор-детермінант його якісних характеристик. У цілісній структурі формування психологічної та фізіологічної безпеки студентів особливу роль відіграють здібності до безперервної трансформації своїх творчих здібностей.

Найбільш вдало ці прояви формуються в умовах безпечного освітнього середовища, яке відповідає особистісному змісту суб'єктів соціально-педагогічного процесу і надає суттєвий вплив на подальше їх становлення як висококваліфікованих фахівців.

4. Узагальнюючи результати досліджень, можна визначити умови безпечного освітнього середовища:

- цілеспрямований професійний вплив кожного учасника освітнього процесу на формування безпечної освітньої середовища, на гуманізацію відносин самих учасників процесу;

- адресна допомога здобувачу освіти у вирішенні актуальних завдань життєдіяльності, а також соціалізації в умовах закладу освіти (особистісні та міжособистісні проблеми, проблеми соціально-емоційного характеру, проблеми з вибором видів діяльності та ін.);

- активні профілактичні попередження виникнення гострих, деструктивних проблем розвитку здобувачів освіти;

- ефективне застосування адекватних методів та технологій роботи в умовах стресової ситуації;

- підвищення рівня психолого-педагогічної компетентності педагогів, психологів, управлінців, батьків, а також самих здобувачів освіти, включаючи оволодіння ними технологіями індивідуальної та групової роботи в умовах стресової ситуації.

5. Проектування освітнього середовища можливе з урахуванням наступних принципів, які об'єктивно обумовлені природою проектування та нормують діяльність проєктувальників (принцип прогностичності, принцип покроковості, принцип нормування, принцип зворотного зв'язку, принцип продуктивності).

Освітнє середовище побудовано на діалектичній єдності структурних компонентів, тісно пов'язаних між собою умов, принципів. В освітньому середовищі суб'єкт освітнього процесу здійснює свою діяльність, використовуючи різні елементи цього середовища в контексті соціальних відносин.

6. Структурно-функціональна модель безпечного освітнього середовища ЗВО розроблена таким чином, що всі компоненти взаємопов'язані між собою, ефективна робота більшості цих компонентів неможлива один без одного. Збій у роботі одного з них, може призвести до ефекту доміно або карткового будиночка: безпека освітнього закладу розсиплеться на окремі елементи, які не зможуть ефективно захистити його від усіляких загроз як зовнішнього, так і внутрішнього характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко О. Щоденник здоров'я як програма самооздоровлення студента. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. Вінниця, 2007. №1 С. 21–24.
2. Антонюк Л. В. Формування здоров'язбережувального середовища в навчальному закладі. *Основи здоров'я*. 2014. № 4. С. 6-8.
3. Базильчук В., Базильчук О., Мозолук О. Формування культури здоров'я у школярів засобами фізичної культури як пріоритетний напрямок в освітньому середовищі. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2023. № 2. С. 130-134.
4. Балух М.М. Роль вчителя початкових класів у створенні здоров'язбережувального освітнього середовища. *Дванадцять педагогічних читань пам'яті М.М.Дарманського: актуальні проблеми професійного розвитку майбутніх педагогів у системі неперервної освіти*: матеріали наук.-практ. конф. Хмельницький : ХГПА, 2017. С. 5–9.
5. Балух М.М. Особливості підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності на засадах здоров'язбереження. *Актуальні проблеми розвитку освіти в сфері фізичної культури та спорту*: матеріали ІІ всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький, 2018. С. 10–14.
6. Балух М.М. Використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у створенні здоров'язбережувального освітнього середовища початкової школи. *Нова українська школа – діалог з Василем Сухомлинським* : колективна монографія / М.М. Балух, Г. В. Бучківська, І. С. Вітюк, І. А. Гайдамашко, В. П. Давидова, Г. І. Дудчак, Н. В. Казакова, Л. А. Машкіна, І. О. Рашина, Н. А. Сівак, Т. М. Цегельник, С. В. Чернюк, О. Л. Шквир, І. М. Шоробура, І. П. Яшук ; Хмельницький, 2018. С.14-25.

7. Балух М.М. Формування мотивації до здорового способу життя студентської молоді в умовах інноваційного освітнього середовища. *Освітні обрії*. Івано-Франківськ, 2020. № 2(51). С. 5-9.
8. Балух М.М. Інноваційні підходи до формування здоров'язбережувального освітнього середовища сучасної початкової школи. *Innovative and information technologies in educational processes*. Monograph. Katowice: The University of Technology, 2020; ISBN 978-83-957298-5-0. P. 164-170.
9. Барановська В.М., Балух М.М. Формування здоров'язбережувальних компетентностей майбутніх вчителів початкових класів у комп'ютерно орієнтованому середовищі. *Publik Communication in Sciense: Phyilosophical, Cultural, Politikal, Economic and IT Context*. Houston, 2020. P.112-114.
10. Бережна Т. І. Здоров'язбережувальні педагогічні технології – важлива складова здоров'язбережувального середовища загальноосвітнього навчального закладу. *Психолого-педагогічні науки*. – 2014. – № 2. С.35-39.
11. Бережна Т.І. Особливості організації здоров'язбережувального середовища загальноосвітнього навчального закладу. *Здоров'я людини: теорія і практика*. матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Суми, 2017. С. 170–177.
12. Биков, В. Відкрита освіта і відкрите навчальне середовище. Теорія і практика управління соціальними системами. Харків : НТУ «ХПІ», 2, 2008, с. 16–123.
13. Биков В. Ю. Мобільний простір і мобільно орієнтоване середовище Інтернеткористувача: особливості модельного подання та освітнього застосування. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. № 17. С. 9-37.
14. Бойченко Т.Є. Здоров'язберігаюча компетентність: підходи до вивчення, основні ознаки. *Моніторинг здоров'я школярів: між секторальна взаємодія лікарів, педагогів, психологів* : матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю. Харків: ДУ «ІОЗДП АМНУ», 2009. С. 132-136.

15. Бондарь С.О. Актуальні аспекти охорони здоров'я у навчальних закладах. *Сімейна медицина*. 2016. №2 (64). С. 31 – 38.
16. Братко М.В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: функціональний аспект. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. Вип. 1–2. С.11-18.
17. Бучківська Г.В., Демченко І.І., Бабій І.В., Балух М.М., Наливайко М.В., Максимчук І.А., Максимчук Б.А. Проблеми валеологічної освіти в рамках системного підходу. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2020. Вип. 5 (125) 20. С . 35-43.
18. Ващенко О. Здоров'язберігаючі технології в загальноосвітніх навчальних закладах / О. Ващенко, С. Свириденко // *Директор школи*. – 2010. – № 20. – С. 12–20.
19. Ващенко О. М. Здоровий спосіб життя – важливий чинник виховання особистості: теоретико-методологічний аспект. *Освіта вчителя*. 2007. №5. С. 48 – 51.
20. Воскобойнікова Г. Л. Концепція комплексної оцінки адаптаційних можливостей у формуванні і збереженні індивідуального здоров'я людини. *Наука і освіта*. 2014. № 8/СХХV. Серпень. 224 с. С. 35–39.
21. Гончаренко М. С. Поняття «валеопедагогіка» та «педагогічна валеологія» у психолого-педагогічній літературі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : СумДПУ, 2010. № 1 (3). С. 30 – 38.
22. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник : 3000 слів. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
23. Грибан В. Г. Валеологія: навч. посібник для студентів ВНЗ. К.: Центр навчальної літератури, 2008. 256 с.
24. Гриньова М. В., Кононець Н. В., Дяченко-Богун М. М., Рибалко Л. М. Ресурсно-орієнтоване навчання студентів в умовах здоров'язбережувального

- освітнього середовища. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Вип. 72 (4). С. 182–193.
25. Дубасенюк О.А. Духовно-моральне здоров'я педагога та його вплив на формування світогляду та здорового способу життя учнів. *Педагогіка здоров'я* : зб. наук. пр. VII всеукр. наук.-практ. конф., м. Чернігів, 7–8 квітня 2017 р. Т. 1. С.225–230.
26. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрін-ком Інтер, 2008. 1040 с.
27. Європейська програма роботи 2020–2025: Спільні дії для міцнішого здоров'я. Копенгаген: Європейське регіональне бюро ВООЗ; Ліцензія: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. 2021.
28. Єжова О.О. Школи здоров'я у країнах Східної Європи: теорія і практика : монографія / заг. ред. О.О. Єжової. Суми: Сумський державний університет, 2016. 288 с.
29. Жабокрицька О. В. Педагогічні умови виховання основ здорового способу життя підлітків у позакласній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Кіровоград, 2003. 266 с.
30. Жалдак М. І., Рамський Ю. С., Рафальська М. В. Модель системи соціально-професійних компетентностей вчителя інформатики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. № 14. С. 5–12.
31. Закон України «Про освіту». № 2145-VIII. (2017). Прийнятий 2017 (зі змінами від 18.12.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.06.2023).
32. Зубар Н.М. Основи фізіології та гігієни харчування : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 36 с.
33. Зязюн І. А. Освітні парадигми та педагогічні технології у вимірах філософії освіти. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки*. 2011. Т. 1, Вип. 33.

- С. 22-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2011_1.33_6 (дата звернення: 12.08.2023).
34. Каташов, А. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2001, 20 с.
35. Кириленко С.В. Соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я старшокласників : дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2004. 240 с.
36. Коломінський Н.Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект) : монографія. Київ : МАУП, 2000. 286 с.
37. Концепція Нової української школи. Київ, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 20.06.2023).
38. Коцур Н. Формування здоров'язбережувального простору в загальноосвітньому навчальному закладі. *Рідна школа*. 2012. № 11. с. 60 – 65.
39. Кремень В. Г., і Биков В. Ю. Категорії «простір» і «середовище»: особливості модельного подання та освітнього застосування. *Теорія та практика управління соціальними системами*. 2013. №2. С. 3–16.
40. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія у 2-х ч. Київ : Освіта, 2009. Ч 1. 302 с.
41. Куртова Г. Ю. Педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності фахівців аграрного сектору у процесі фізичного виховання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 4. С. 100-111.
42. Кух, А. Освітнє середовище в структурі інноваційної системи фахової підготовки майбутніх учителів фізики. *Предметні дидактики в контексті формування компетентнісно-світоглядних професійних якостей майбутнього фахівця*. Ч.2. 2008. С. 73–76.
43. Лаврова Л.В. Здоров'язбережувальна освіта та здоровий спосіб життя *Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах*

сьогодення : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет конф., м. Київ, 28–29 трав. 2020 р. Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2020. С.453–454.

44. Лозинський В. Техніки збереження здоров'я. К.: Главник, 2011. 160 с.

45. Мадзігон В. М. Сучасне навчальне середовище і електронна педагогіка. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2010. № 3. С. 3-6.

46. Малишева, Л. С. Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі педагогічного коледжу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2018. 296 с.

47. Мельник В. Безпека особи в системі загальної безпеки URL: http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/PSF/2009_11/Melnyk.pdf (дата звернення: 17.06.2023).

48. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії : навч. посібник Київ : Академвидав, 2010. 200 с.

49. Мешко Г.М., Мешко О.І. Формування психологічно безпечного освітньо-наукового середовища в закладі вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2020. Випуск 2(47). С. 100-104.

50. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / НАПН України; [авт. кол.; редкол. В. Г. Кремень. Київ : Пед. думка, 2011. 304 с.

51. Нижник Н. Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посібн. Київ : Преса України, 2000. 304 с.

52. Ничкало, Н. Професійний розвиток особистості: концептуальні засади і перспективи досліджень. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 1. С. 5–13.

53. Оржеховська В.М. Здоровий спосіб життя : навч.-метод. посібн. Суми : Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2010. 188 с.

54. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

55. Остапенко Г. О., Циганок О. В., Жестков С. Г. Структурні компоненти готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації

- здоров'язбережувального навчально-виховного середовища загальноосвітньої школи. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 1 (7). 78-85.
56. Пехота О. М. Технології педагогічної освіти: мета, зміст, особливості застосування у сучасних умовах. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 1.40. С. 26-31
57. Полякова, Г. Вплив освітнього середовища ВНЗ на формування професійної компетентності фахівця. *Вища школа*. 10, 2010, с. 78–87.
58. Про внесення змін до Порядку створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту, виключення таких споруд із фонду та ведення його обліку. URL: <https://zakononline.com.ua/documents/show /520828757248> (дата звернення: 17.06.2023).
59. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. № 195/2020. (2020). Прийнятий 25.05.2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789> (дата звернення: 16.02.2023).
60. Проектування моделі нового освітнього середовища закладу загальної середньої освіти : метод. реком. / автори-укладачі: Т.О.Кузьміч, Н.І.Мітяєва. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. 35 с. URL: <http://surl.li/laxvc> (дата звернення: 11.09.2022).
61. Педагогічні технології в підготовці вчителів : навчальний посібник / ред. 3-є вид., допов. і переробл. Харків : ХНПУ, 2018. 457 с.
62. Рибалко Л.М. Здоров'язбережувальні технології як педагогічна і соціальна проблема. *Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі : колективна монографія ; за заг. ред. Л.М. Рибалко*. Тернопіль : PRINMAX, 2019. С. 8–29
63. Савченко О. Здоров'язберігаючий вимір шкільної освіти. *Педагогічна газета*. 2006. №8. С. 1 – 2.

64. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті; світовий досвід та українські перспективи; під заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: К.І.С., 2005.
65. Свириденко С.О. Формування культури здоров'я дитини в сім'ї як чинник соціальної компетентності//Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник /Ред. кол. Н.Софій, І.Є. Єрмаков та ін. – К.: Контекст, 2000. – С.135- 139.
66. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційноправові засади) : підручник / Г. П. Ситник. – К. : НАДУ, 2012. – 544 с.
67. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ :Просвіта, 2001. 416 с.
68. Совгіра С. В. Проблеми екологічної безпеки як основи життєдіяльності особистості в освітньому середовищі / Совгіра С. В. Гончаренко Г. Є. / IV Всеукраїнські наукові читання пам'яті Сергія Терещука : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Миколаїв, 23-24 квітня 2015 р.) / Чорноморський державний університет імені Петра Могили / редкол. Л.П. Клименко та ін. – Миколаїв : ФОП Швець В.Д., 2015. – С. 205–208.
69. Стрельников, В. Ю. (2004). Проектна освіта і технологія проектного навчання у вищій школі. *Неперевна професійна освіта: теорія і практика, 1*. 63–69.
70. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 2. - К. : Радянська школа, 1977. - С. 419-654.
71. Сущенко Л.П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини. – Запоріжжя: ЗДУ, 1999. – 308 с.
72. Тараненко І. Компетентність – вимога сучасності. *Світло*. 1996. № 1. С. 57 – 59.
73. Ткач Т. В. Освітній простір особистості: психологічний аспект : монографія. Київ – Запоріжжя, 2008. 272 с.

74. Формування здорового способу життя молоді в Україні: національна модель «Молодь за здоров'я» / П. Шатц, О. Яременко, О. Балакірева та ін. – К.: Укр. ін-т соц. дослідж., 2005. – 130 с.
75. Цимбалару А. Д. Педагогічне проектування освітнього простору в школі І ступеня: теорія і практика : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2013. 691 с.
76. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища : метод. посіб. Київ. 2018. 56 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf> (дата звернення: 11.09.2022).
77. Чошанов М. М. Професійно-педагогічні компетентності : сутність поняття. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Педагогіка та психологія*. 2003. Вип. 273. С. 43–49.
78. Шапран О., Шапран Ю. Створення інноваційного освітнього середовища в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 9. С. 108–110.
79. Шиян О. І. Нормативно-правове забезпечення державної освітньої політики щодо здорового способу життя молоді. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2009. Вип.1. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua/portal/SocGum/Dums/2009-01/Shiyan.pdf>. (дата звернення: 11.09.2022).
80. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. 248 с.
81. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
82. Ярова, О. Б. (2013). Дидактичні основи організації навчання у початковій школі Євросоюзу. *Scienceand Educationa New Dimension: Pedagogyand Psychology: scientificjournal*. І(6) Issue: 10, 185–189.
83. Ярошинська, О. О. *Теоретичні та методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи*: дис. ... д-ра пед.н. Умань, 2015. 544 с.

84. Balukh M., Buchkivska G. Major aspects of implementation of applied kinesiology in the formation of health care competencies of future primary school teachers. *Natural Science Reading*. 2019. №1 (1). 88–93.
85. Golod N., Korytko Z., Rusyn L., Balukh M., Yakovliv V., Hnyp I. Physical Rehabilitation Program for Students of the Special Medical Group. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 2022. 13 (1). C. 484–509.
86. Wojciechowska K. Nauczyciel – przewodnikiem w procesie promowania zdrowia w szkole. *Roczniki Pedagogiczne*. 2014. № 6 (42), C.127–141.